Η ΜΑΝΗ

ΚΑΙ Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΜΑΝΙΑΤΩΝ

ΕΝ ΣΥΓΚΡΙΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΑΡ' ΑΡΧΑΙΟΙΣ

DISSERTATIO INAUGURALIS

QUAM

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

AB AMPLISSIMO ORDINE PHILOSOPHORUM ERLANGENSI

RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

STYLIANUS M. PETREAS

OR. E. KARDAMYLE

ATHENAE

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ Η. ΚΑΛΕΡΓΗ

MDCCCXCIII

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὡς καὶ νῦν, πᾶσα ἑλληνικὴ χώρα τῆς γείτονος αὐτῇ ὑψηλοῖς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὄρεσι διισταμένη, δι' ὀλιγίστων ὁπλιτῶν τὰς ἐχθρικὰς εἰσβολὰς ἐπαμῦναι ἠδύνατο. Ἐκ φυσικῶν ἄρα πλεονεκτημάτων ἡ ἀμυντικὴ δύναμις ἑκάστης πόλεως βοηθουμένη, δυσχερὲς ἦν μιᾷ χώρᾳ ἑτέρας κατάρξειν· τούτου δ' ἕνεκα αὗται μικρὰς ἀπετέλουν πολιτείας, αἵτινες καὶ νῦν ἔτι ἔκ τε τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου τῶν κατοίκων διακρίνονται.

Τἀναντία τούτου συμβήσεσθαι ἔμελλεν ἂν ἡ Ἑλλὰς ἐκ μεγάλης συνέκειτο πεδιάδος, ὅτε ἡ μᾶλλον τῶν πόλεων ἰσχυρὰ ἐν ἀνοικτῷ πρὸς τὰς γείτονας ἀγωνιζομένη πεδίῳ καὶ τούτων κρατοῦσα, τάχιον ἢ βράδιον κοσμοκρατορίαν ἱδρύσασθαι ἔμελλεν, ἥ ὑπὸ πάντων διώκεται, ἐπείπερ τὰς κοσμοκρατορίας αὐτή τε ἡ φύσις ἡ τὴν ποικιλίαν ποθοῦσα ἀποκρούει, καθότι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπινοηθεῖσα κοσμοκρατορία δικαίως ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους; ὡς νεφελοκοκκυγία διεκωμῳδήθη, ἡ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου βραχὺν διήρκεσε χρόνον, ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων κοσμοκρατορία ἐκ στοιχείων ἀνομοίας ὕλης ἀποτελεσθεῖσα παρήγαγε μόλυσμα δηλητηριᾶσαν σύμπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος, ὅπερ ἐσώθη διὰ τῆς σταυρώσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ.

Οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι καὶ ἱστορικοὶ ἀριθμοῦντες τὰ τρία ἐν Ἑλλάδι πολιτεύματα, ὡς ἄριστον τὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἀναγράφουσιν, ἅτε καὶ τῶν τριῶν τούτων πολιτευμάτων μετέχον. «Ἔνιοι μὲν λέγουσιν, ὡς δὴ τὴν ἀρίστην πολιτείαν ἐξ ἁπασῶν εἶναι τῶν πολιτειῶν μεμιγμένην διὸ καὶ τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἐπαινοῦσιν· εἶναι γὰρ αὐτὴν οἱ μὲν ἐξ ὀλιγαρχίας καὶ δημοκρατίας φασίν, λέγοντες τὴν μὲν βασιλείαν, μοναρχίαν, τὴν δὲ γερόντων ἀρχὴν ὀλιγαρχίαν, δημοκρατεῖσθαι δὲ κατὰ τὴν τῶν ἐφόρων ἀρχήν, διὰ τὸ ἐκ τοῦ δήμου εἶναι τοὺς ἐφόρους.» (Ἀριστοτέλους πολιτικὰ Β. 3) καὶ «Συμβαίνει δὲ τοὺς πλείστους τῶν βουλομένων διδασκαλικῶς ἡμῖν ὑποδεικνύειν περὶ τούτων τρία γένη λέγειν πολιτειῶν, ὧν τὸ μὲν καλοῦσι βασιλείαν, τὸ δὲ ἀριστοκρα-

τίαν, τὸ δὲ τρίτον δημοκρατίαν . . . Δῆλον γάρ, ὡς ἀρίστην μὲν ἡγητέον πολιτείαν τὴν ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων συνεστῶσαν, τούτου γὰρ τοῦ μέρους οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλ' ἔργῳ πεῖραν εἰλήφαμεν, Λυκούργου συστήσαντος πρώτου κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τὸ Λακεδαιμονίων πολίτευμα.» (Πολύβ. V, 3, 4).

Τὴν ἀρχῆθεν ἡ Μάνη φυσικὴν τοποθεσίαν καί, κατὰ συγκατάβασιν, τὸ τῶν προγόνων αὐτῆς σχεδὸν πολίτευμα ἔχουσα, ἑπόμενον ἦν καὶ τὰ τῶν προγόνων αὐτῆς ἔθιμα καὶ ἤθη διαφυλάξασθαι.

Ἡ τῆς θέσεως αὐτῆς ἰδιοφυΐα τὰς μικρὰς ἐδημιούργησε πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἀπελευθερώσεως χώρας, αἵτινες ὑπὸ ἀρχηγοὺς (καπετᾶνοι, δημογέροντες, νικλιᾶνοι) ἔτι καὶ νῦν ἐν Μάνῃ διασωζόμεναι τηροῦσι τὰ αὐτὰ τοῖς ἀρχαίοις ἤθη καὶ ἔθιμα· «τὰ νῦν ἤθη καὶ κινήματα παιδιαί τε καὶ σπουδαὶ καὶ χάριτες καὶ ὀργαὶ τοῦ δήμου πάνυ γε τοῖς παλαιοῖς ἐοίκασι». [Πλούταρχος καὶ Jwan v. Müller, die griechischen Privataltertümer. (München 1893). S. 4] καὶ ἐν S. 5, αὐτόθι «Weniger reich flieszt die dritte Quelle, die wir die 'der lebendigen gegenwart genannt haben. Wir verstehen darunter die aus dem Leben der jetzigen Neugriechen flieszende Quelle. Nicht mit Unrecht hat man in neuerer Zeit aus den Sitten und Gebræuchen, namentlich der niederen Volksschichten des jetzigen Griechenvolkes, Rückschlüsse aüf die antike Zeit gezogen, da so manches im Leben der heutigen Griechen bewahrt geblieben ist, was im klassischen Altertum wurzelt».

Τὰ περὶ Μανιατῶν οὖν καὶ τῆς τούτων χώρας ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ παρ' ἀρχαίοις, ὡς οἷόν τε ἐπιμελῶς συλλέξας, τὴν μικρὰν τήνδε πραγματείαν συνέταξα, ἐν ᾗ δῆλον γίγνεται ὅτι καίπερ πλείστας καὶ ποικίλας ἡ ἑλληνικὴ γῆ ἐν τῷ ὠκεανῷ τῶν αἰώνων μεταβολὰς ὑπέστη ἥκιστα αὗται ἐπὶ τῆς τοῦ Μανιάτου φύσεως ἐπέδρασαν, ἐσαεὶ τούτου τὰ τῶν προγόνων ἤθη καὶ ἔθιμα ἀναλλοίωτα διαφυλαξαμένου.

Ἱκανὰ τοίνυν ἐν προοιμίῳ ταῦτα νομίζων εὐθὺς ἀπὸ τῆς τῶν Μανιατῶν χώρας ἄρχομαι.

Η ΜΑΝΗ

Λακωνική, ἡ μεγίστη τὸ πάλαι ἐν Πελοποννήσῳ πολιτεία, ἅτε ἀπὸ τοῦ Ἀργολικοῦ μέχρι τοῦ Κυπαρισσιακοῦ κόλπου [C. Bursian, Geographie von Griechenland, Bd. II. S. 110 (Leipzig)], ἐπὶ ἐκτάσεως 66 γεωγρ. μιλίων μήκους, 36 πλάτους, εἴκοσι δὲ μυριάδας ἐλευθέρων καὶ κατά τι τούτων πλείονας είλώτων καὶ δούλων ἀριθμοῦσα [Stoll, Bilder aus dem altgriechischen Leben. (Leipzig 1870). S.109]. [Schœmann, griechische Altertümer, Bd. I. (Berlin)], εἰς τέσσαρα τανῦν φυσικῶς καὶ πολιτικῶς μέρη διήρηται [ἡμετέρα Γεωγραφία,(Ἀθῆναι 1892),σελὶς 57 καὶ ἑξῆς]. Ἓν τῶν μερῶν τούτων, τὸ ὑπὸ τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Ταϋγέτου καὶ τῆς θαλάσσης τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου περικλειόμενον κύκλῳ ἐν ἐπιμήκει γραμμῇ, ἧς τὸ μὲν τῶν ἄκρων ἡ νῦν Μεσσηνία τὸ δὲ ἕτερον ἡ πρὸς τὸ Μαραθωνῆσι (Γύθειον) ὀροσειρὰ κατέχουσι [C. Bursian, Geographie vou Griechenland (Leipzig 1862), S 145], ὅπερ Μ ά ν η καλεῖται, ἔσται ἐν τῷ παρόντι τὸ ἡμέτερον θέμα.

« Ἐκ δὲ τῆς Μεγάλης πόλεως ἰόντι εἰς Μεσσήνην καὶ σταδίους μάλιστα περιελθόντι ἑπτά ἐστιν ἐν ἀριστερᾷ τῆς λεωφόρου τῶν θεῶν ἱερεῖα. Καλοῦσι δὲ αὐτὰ καὶ τὴν χώραν Μανίας. [Παυσαν. βιβλ. Η. κ. 34 § 2 καὶ E. Curtius, Peloponnesos, II Bd. S. 215 u. 286]. Ὁ δὲ Bursian [Geographie von Griechenland, II Bd.S. 105] λέγει «Die hauptmasse des Gebirges zieht sich gleichmæssig in nordsüdlicher Richtung fort und bildet ostwærts in steilen, unwirthlichen Feldzacken, westwærts in breiteren, durch kleine Buchten getrennten Feldstirnen, über welchen sich meist kleine anbaufæhige Hochebenen hinziehen, gegen das Meer abfallend, eine durch schnittlich 2-3 Stunden breite felsige Halbinsel (die Μάνη, auch κακὰ βουνά, « Die Boesen Berge » genannt), an welche dann durch einen schmalen felsigen Isthmos eine

kleinere, mehrfach ausgezackte Halbinsel angehængt ist, welche in dem Cap Matapan (Tænaron), der südlichsten Spitze der griechischen Halbinsel und einem der südlichsten Punkte des europæische Festlnandes überhaupt, endet».

Κέντρον δὲ τῆς Μάνης αἱ παρὰ τὸ Ταίναρον κῶμαι, ὡς τὸ πάλαι καὶ νῦν ἔτι εἰσίν. Ενταῦθα τὸ πάλαι ἀφικνοῦντο οἱ ἐπὶ μισθῷ βουλόμενοι στρατεύεσθαι, τὰς δὲ αἰτήσεις αὐτῶν ἐντεῦθεν εἰς Σπάρτην διεβίβαζον, ὡς ὑπηρεσίαν ληψόμενοι. [Bursian, Georg. v. Griechenl. II Bd. S.150 u. 151].

Ἐκ τούτων δῆλον γίνεται ὅτι καὶ ἡ ἐκ τριῶν μυριάδων ψυχῶν τανῦν χώρα ὑπὸ τὸ ὄνομα Μάνη ἀριθμοῦσα, ἥ, ὡς ἔοικε, τὸ ὄνομα τοῦτο διὰ τὸ μ α ί ν ε σ θ α ι τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐν ταῖς μάχαις προσέλαβεν, ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀκριβῶς συνόρων περιέχεται· τὰ δὲ παρὰ τὸ Ταίναρον ἀκρωτήριον ξηρὰ καὶ ἄγονα χωρία [Bursian, Geogr. v. griech. S.146] κέντρον τῆς καλουμένης Μάνης εἰσίν.

Εἷς ἐκ τῶν ἐγγραμματωτέρων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος Μανιατῶν ἔγραψεν ἐν ὁμοιοκαταληξίᾳ στίχους ἐν εἴδει ποιημάτων, οὓς μεταγενέστερος ἐλλόγιμος Λάκων ἐδημοσίευσεν, ἐν οἷς πιστῶς ἀπεικονίζονται πολλὰ τῶν Μανιατῶν ἤθη καὶ ἔθιμα.

Παραλαμβάνοντες ἐκ τούτων ἀναγράφομέν τινας καὶ ἰδίᾳ ἐκείνους τοὺς στίχους δι' ὧν αἱ 118 πόλεις καὶ χωρία τῆς Μάνης μνημονεύονται·

« . . . .

Καὶ πρῶτον θὰ ἀρχίσομεν ἀπὸ τὴν μέσα Μάνη,
ἥτις βαμβάκι περισσὸ καὶ βαλανίδι κάνει.
Ἰδοὺ καὶ τὰ ὀνόματα τὰ λέγομεν ἀράδα:
Τὰ Τσουκαλιά, οἱ Καλονιοί, Παχειάνικα καὶ Λάγεια,
Πιοντάκι, Δημαρίστικα, τὸ Δρυάλι καὶ τὸ Νίφι
καὶ τὰ Καρογονειάνικα 'σὰν κακομοῖρα Νύφη.
Γωνέα, Βάτας, Κότρωνας καὶ ἕνα Φλωμοχῶρι,
Καὶ τὰ Σκαλτσοτιάνικα καὶ τὸ Ριγανοχῶρι.
Λουκάδικα καὶ Κάββαλος, Χειμάρα καὶ Σκουτάρι,
Ε! τοῦτα λάμπουν 'στὰ λοιπὰ χωριὰ σὰν τὸ φεγγάρι.
Βαχὸς καὶ Παληοκάλυβα, Παρασυρὸς, Καρέα

καὶ Τσερcβὰ καὶ Κρυονερὸ ψυχρὰ σὰν τὸν βορέα.
Σκυφιάνικα καὶ Παλοβᾶ καὶ Σιδεροκαστρίτες,
Καρυούπολις καὶ τὸ Καυκὶ καὶ Πολυτσαραβίτες.
Ἡ Μαραθιά, ἡ Πάνιτσα, Σκαμνάκι καὶ Νιοχῶρι,
Πιλάλα, Τσυρκατσάνικα καὶ τὸ Καρβελοχῶρι.
Ἡ Λίμνη καὶ τὸ Λίμπερδο, Τρίνησα καὶ Μελίσσι,
τὸ Λάγιο καὶ ὁ Ἀγερανὸς καὶ τὸ Μαραθωνῆσι.
Ἐ! Τοῦτα εἶναι τὰ χωριὰ τῆς κάτω Μάνης οὖλα
κ' ἕναν ἀφέντη 'γνώριζαν ἔχοντα μίαν βοῦλα.
Τώρα λοιπὸν θὰ εἴπωμεν διὰ τὴν ἄλλην Μάνη.
. . . Ἀρχίζομεν ἀπ' τὴν Κελιφὰ ἕως τὴν Καλαμάτα,
Ζυγός, Μηλιά, Ἀνδρούβιστα καὶ ὅλη ἡ Ζαρνάτα,
Ἕως 'στὴν ἅγιαν Σιὼν λέγεται ἔξω Μάνη,
μετάξι, λάδι περισσὸ καὶ πρινοκόκκι κάμνει.
Σαράτα ἓξ εἶν' αὐτὰ καὶ χώραις καὶ χωρία,
νὰ τὰ εἰπῶ κατ' ὄνομα βεβαίως κάνει χρεία.
Πηγάδια καὶ ἡ Σέλιτσα, Μαντίνειαις εἶναι δύο,
Τρικότσοβα καὶ οἱ Δολοὶ καὶ οὗτοι πάλιν δύο.
Βαροῦσι, Κάμπος, Γαϊτσαῖς ἀκόμη καὶ ἡ Μάλτα,
τὰ Πρύνταταα καὶ ἡ Ῥαδοβὰ καὶ ὅλη ἡ Ζαρνάτα.
Τὰ Τσέρια κ' αἱ Κάλυβες, Ἐξωχώρια, Σκαρδαμούλα,
Πραστεῖο, Λιασύνοβα, Γούρνιτσα καὶ Σαϊδῶνα.
Αὐτὰ καὶ ἡ Ἀνδρούβιστα μὲ ὅλα τὰ χωρία
εἰς τὴν ποδιὰ εὑρίσκονται τοῦ ὑψηλοῦ Ἠλία (Ταϋγέτου).
«Λεῦκτρον, Νιοχῶρι, Πύργος, Ρίγκλια, Κοτρῶνι, Παληολοσνά,
Πλάτσα, Νομιτσί, Κουτίφαρι, Λαγκάδια, Πολιάνα, Οἴτυλον.
Ε! τοῦτα εἶναι τοῦ Ζυγοῦ καὶ χώραις καὶ χωρία,
λοιπὸν καὶ διὰ τὴν Μηλιὰ νὰ εἰποῦμεν κάνει χρεία.
«Νίζηνα, Θεοῦσαι, Καστάνια, Μηλέα, Βαρδούνια, Γαρμπελέα,
Σελεγοῦδι, ἅγιος Νικόλαος, Καστάνια καὶ Ἀρχοντικό».
(Διὰ τὴν συντομίαν δὲν ἐφυλάξαμεν εἰς τὰ τελευταῖα τὴν ὁμοιοκαληξίαν.)
Ἐν τῇ μέσᾳ Μάνῃ ἀνήκουσιν ἐπίσης τὰ ἑξῆς 26 χωρία.
Ἡ πρώτη εἶν' ἡ Τσίμοβα, καλὴ χώρα μεγάλη
.....καὶ παραπάνω ἀπ' αὐτὴν κοντὰ στὸ ῥιζοβοῦνι
χωρίον ἄλλο βρίσκεται καὶ λέγεται Κουσκοῦνι.
Κριλιάνικα, Δημιάνικα, Πύργος, Χαριὰ καὶ Δρυάλος
Παληόχωρα καὶ ὁ Γκρεμὸς κ' ἡ Μπάμπακα εἶν' ἄλλος.

Καὶ ἄλλο Μπρίκι λέγουσι, Καυχιόνα καὶ Καρίνα,
Κουλοῦμι λέγουν ἕτερον καὶ ἄλλο πάλιν Μίνα.
Ἡ Κίττα ἡ πολύπυργος, Κυνόμυια παρομοία
Σταυρὶ καὶ τὰ Κεχριάνικα κ' ὁ Κοῦνος ἄλλη μία.
Ἄνω καὶ κάτω Μπουλαριοὶ καὶ Δρῦ καὶ ἡ Κηπούλα,
ἡ Βάθεια καὶ τὰ Ἄλυκα. Ἐ! τοῦτα εἶναι οὗλα.

ΟΙ ΜΑΝΙΑΤΑΙ

Ἵνα σαφεστέρα περὶ τῶν ἀρχῆθεν τῆς Μάνης κατοίκων ἀφήγησις γένηται, ἀνάγκη ἡμᾶς καὶ τοὺς λοιποὺς τὸ πάλαι ἐν Λακωνίᾳ κατοίκους ἐν ὀλίγοις συμπεριλαβεῖν.

Πρῶτοι οὖν ἐν Λακεδαίμονι κάτοικοι Πελασγοί τε καὶ Ἴωνες ἦσαν, μεθ' οὓς Ἀχαιοὶ καὶ μετὰ τούτους Δωριεῖς ἐν αὐτῇ κατῴκησαν (Bursian Geogr. v. Griech. II B d. S. 108 καὶ 109). Ὁ Bursian (αὐτόθι) λέγει ὅτι, οἱ Δωριεῖς ἐν Σπάρτῃ μόνον οὐχὶ δὲ καὶ ἐν ἄλλαις τῆς Λακωνίας πόλεσιν ἦλθον· οὐχ ἧττον ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς πολιτικοῖς B 6, 12 καὶ ὁ Schoemann, griech. Altert. I Bd S. 213, ἀναγράφουσιν ὅτι καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς τῆς Λακωνικῆς πόλεσιν οἱ Δωριεῖς κατῴκησαν.

Αἱ ἀόριστοί τινων ἀφηγήσεις ὅτι ἐν τῇ ξηρᾷ καὶ ἀγόνῳ Μάνῃ οἱ εἵλωτες καὶ οἱ δοῦλοι πρὸς ἀνακούφισιν ἐκ τῶν ταλαιπωριῶν κατέφυγον ἢ ὅτι Σλαῦοι ἐπῆλθον, οὐδεμιᾶς προσοχῆς ἄξιον κρίνεται. Οἱ εἵλωτες καὶ δοῦλοι, γνωστὸν τυγχάνει, ὅτι ἐκ Λακωνικῆς δι' ἑκουσίας ἢ ἀκουσίας μετοικεσίας ἐξέλιπον, ἐλάχιστοι δὲ τούτων νεοδαμώδεις ἐγένοντο. Οἱ Μόθακες ἐλεύθεροι ἐγένοντο (Busolt, die griech. Stats —u. Rechtaltert S. 97), οἱ δὲ Ἐπαιονάκται (Bettgenossen) εἰς Τάραντα ἀπῴκησαν (Schoemann, griech. Altert. I Bd. S 200 u. 201) καὶ συνελόντι εἰπεῖν, μετὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἱστορημένα, εἵλωτας καὶ δούλους ἐν Σπάρτῃ παρ' οὐδενὶ τῶν συγγραφέων ἀπαντῶμεν. (Θουκυδ. IV, 80, VII, 19 καὶ Ξενοφ. ἑλλ. VI, 5, 28).

Οἱ νῦν Μανιᾶται λοιπὸν εἰσὶν οἱ γνήσιοι καὶ οἱ μετ' ἀλ-

λων λαῶν ἀμιγέστεροι τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν ἀπόγονοι, ἡ δὲ γνησία αὐτῶν καταγωγὴ καὶ ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς διαπλάσεως, τῆς βραχυλογίας, τῆς ἀρχαΐζούσης γλώσσης (Wachsmuth, das alte Griechenland im neuen, s. 9, 10, 11 καὶ 45) καὶ ἐκ τῆς ἐν τοῖς μόχθοις καρτερίας αὐτῶν τεκμαίρεται· ἂν δὲ τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν ἀνδριάντες περιεσώζοντο ἠθέλομεν εἰς τοὺς νῦν Μανιάτας πανομοιότυπα τοῦ Λυκούργου, τοῦ Ἀγησιλάου, τοῦ Βρασίδου καὶ τοῦ Λεωνίδου καθορᾶ.

Τοιοῦτοι ὄντες οἱ Μανιᾶται εὐνόητον τυγχάνει ὅτι οἱ πατέρες αὐτῶν τὰς τῶν ἐχθρῶν εἰσβολὰς οὐ δυνάμενοι ἀποκροῦσαι, τὸν ζυγὸν δὲ μὴ ἀνεχόμενοι, κατέλιπον τὰς εὐφόρους καὶ τερπνὰς τῆς Σπάρτης καὶ τοῦ Εὐρώτα πεδιάδας καὶ εἰς τοὺς ἀγόνους μὲν ἀλλ' ἀπροσίτους τοῦ Ταινάρου καὶ τῶν Θυρίδων βράχους [J v. Müller, die griech. Privataltert. (München 1893), S. 10] κατῴκησαν, ἔνθα ἐν ἀπαιδευσίᾳ ὡς οἱ πρόγονοι αὐτῶν [Ἀριστοτ. πολιτικ. Β. 6, 15,—Ε. 6, 7, καὶ Shoemann, gr. alt. I Bd. 5. 278 u. 279] ἄσβεστον τῆς ἐλευθερίας τὸν λύχνον ἕως νῦν διαφυλάττουσιν. Καὶ οἱ μὲν Ἐνετοὶ οἱ σύμπασαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα ὑποδουλώσαντες, οὐδέποτε τῆς Μάνης ἐγένοντο κύριοι, οἱ δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος εἰσβαλόντες Τοῦρκοι γενναίως ἀπεκρούσθησαν.

Τὴν ἐκ τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν καταγωγὴν τῶν νῦν Μανιατῶν οὐκ ἔστιν ἄρα ὁ ἀμφισβητῶν.

«Εἰς αὐτὰ τὰ ὄρη ἔφυγον οἱ μαῦροι Σπαρτιᾶται
καὶ εἶν' αὐτοὶ ποῦ λέγονται τὴν σήμερον Μανιᾶται.
Γιὰ νὰ φυλάξουν τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν,
ἔκτισαν χώρας 'στὰ βουνὰ καὶ περισσὰ χωρία.
Δὲν εἶναι φυσικὸν σ' αὐτοὺς νὰ γίνουν σκλάβοι, δοῦλοι,
ἀλλὰ νὰ εἶν' ἐλεύθεροι γιατί δὲν εἶναι μοῦλοι (νόθοι).
Γιὰ τοῦτο χώρας ἔκτισαν, 'στὰ ὄρη, καὶ χωρία
καὶ ζοῦν ἕως τὴν σήμερον μὲ τὴν ἐλευθερίαν».

Ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου οἱ Μανιᾶται ἀνεξάρτητοι παρέμειναν [Stoll, Bilder aus dem altgriechischen Leben, s. 117 καὶ Curtius Peloponnesos II Bd. S. 287], ἐπεὶ συνταχθέντες τῷ Καίσαρι κατὰ τοῦ Πομπηίου γενναίως

ἠγωνίσθησαν, τὴν ἀνδρίαν δὲ τούτων ἐκτιμήσας ὁ Αὔγουστος αὐτονόμως ἐπέτρεψεν αὐτοῖς διοικεῖσθαι, ἀνασυστήσας τὸ τῶν «ἐλευθερολακώνων κοινόν», ἴδιον δὲ νόμισμα ἐπιτρέψας αὐτοῖς κόπτειν. [Παυσαν. III, 21, 6,—Στράβ. VIII p. 366.—Busolt, die griech Staats—u. Rechtsaltert. S. 352]. Οἱ Βυζαντῖνοι αὐτοκράτορες οὐδόλως περὶ τῆς Μάνης ἐμερίμνων· τούτου δὲ ἕνεκα ἡ εἰδωλολατρεία παρέμεινεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ μέχρι τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, ἐνῷ ἐν ταῖς λοιπαῖς τῆς Ἑλλάδος πόλεσιν ἀπὸ τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος κατίσχυσεν ὁ χριστιανισμός, ὅτε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παυσανίου καὶ ἡ Μάνη φαίνεται ἀκμάζουσα.

«Kein Mainotte wolte sich herbei lassen, in einem andern Regimente zu dienen, als in dem seines Landes... Ich schliesse mich vielmehr der Ansicht an, dasz wir es hier mit den Abkömmlingen der alten Lakedaemonier zu thun haben, mit Lakedæmoniern in reiner Rasse, wohl von den eigentlichen Spartanern zu unterscheiden, welche als die Eroberer des Landes von vorneher eine isolirte Stellung behaupteten, spæter aber mit den Eroberten sich vermischten und in sie übergingen. Jedenfalls betrachte ich die Mainotten als die reinsten Griechen, waehrend wir auf dem ganzen übrigen Festlande Griechenlands allgemein den Sproesslingen des albanesischen Blutes begegnen. [J. v. Russegger, Hausschatz der Laender-und Volkerkunde von Alex. Schoeppner (Leipzig 1868) S. 446].

Ἐν τοῖς μετέπειτα λοιπὸν χρόνοις ἐνῷ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος πλεῖσται μεταναστεύσεις ξένων ἐγένοντο, ἐν Μάνῃ ἐλάχιστοι, ἐπὶ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας πρὸς εὕρεσιν ἀσύλου κατέφυγον, καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ νῦν «φαμέγιοι» καλούμενοι ἤτοι πολῖται εὔποροι μὲν ἀλλ' ἥττονος ἀξίας, ὡς μὴ ἀποτελοῦντες οἰκογένειαν πολυάριθμον.

Οἱ Μανιᾶται οὔτε ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν πρότερον ἔχοντες οὔτε ἀκολούθως γραπτόν τινα νόμον ψηφίσαντες, ἔζων μέχρι τῆς τελευταίας ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας ἐπὶ τῇ βάσει ἐθίμων, ἐν εἴδει νόμων θεσπισθέντων, ἅτινα καὶ νῦν ἔτι ἐν τοῖς δικαστηρίοις τοῦ Κράτους ἰσχὺν νόμου κατέχουσι. Τὰς πρὸς

ἀλλήλους διενέξεις δι' αἱρετοκρισίας ἐξ ἑνὸς ἢ πλειόνων γερόντων, ὡς διαιτητῶν, ἐπιλύουσι, τὰ δὲ δίκαια αὐτῶν οὐχὶ σπανίως διὰ τῶν ὅπλων προασπίζουσιν. Ἐπειδὴ δ' ἔστιν ὅτε εἴτε ὁ ἕτερος τῶν ἐνδιαφερομένων οὐ στέργει εἰς τὴν διαιτησίαν, ὡς μὴ ἐλπίζων παρὰ ταύτης πλήρη τῶν δικαίων αὐτοῦ ἱκανοποίησιν, εἴτε αἱ τῶν διαιτητῶν ἀποφάσεις, ὡς ἀνθρώπιναι, οὐκ ἐξαρκοῦσιν εἰς τὰς δικαίας τοῦ ἑτέρου τῶν εριζόντων ἀξιώσεις ἢ τὰ συμφέροντα πολλῶν παραβλάπτουσι, τότε οἱ διιστάμενοι εἰς τὴν τῶν ὅπλων χρῆσιν καὶ εἰς ἀλληλομαχίαν καταφεύγουσιν, ἣν οἱ προὔχοντες καὶ «καπεταναῖοι» δὲν ὑποθάλπουσι μέν, οὐχ ἧττον παρορῶσιν εἰς τὴν τῶν διαμαχομένων συνδιαλλαγήν, ἵνα μή, ὡς τὸ πάλαι, οἱ πολῖται τὴν τῶν ὅπλων χρῆσιν απομανθάνοντες, ὀψέποτε ἄτολμοι καὶ νωθροὶ κατὰ τῶν ἔξωθεν κοινῶν ἐχθρῶν ἀποβῶσιν.

Ἐν Μάνῃ δύο τάξεις πολιτῶν ὑπάρχουσι· καὶ οἱ μὲν τῆς ἀνωτέρας τάξεως, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἀνήκει εἰς οἰκογένειαν ἐξ εἴκοσι μέχρι πεντήκοντα πρώτου καὶ δευτέρου συγγενικοῦ βαθμοῦ ἀτόμων «νικλιᾶνοι» καλοῦνται· τῆς δὲ ὑποδεεστέρας, ὡς ὀλιγομελοῦς, «φαμέγιοι» καλοῦνται. Τοιοῦτοι ἦσαν καὶ παρ' ἀρχαίοις οἱ Ὅμοιοι (Homoeen) καὶ Ὑπομείονες. [Ξενοφ. III, 3, 6.—Schoemann. griech. I Bd. 5. 219 καὶ 220]. Πρὸ τῆς κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἐν ἑκάστῃ ἐπαρχίᾳ ἐξελέγετο εἷς ἄρχων «καπετάνιος» καλούμενος, τοιοῦτος δὲ συνήθως ἦτο ὁ ὑπὸ τῶν πλείστων ἀναγνωριζόμενος ὡς μεγάλης καὶ ἰσχυρᾶς οἰκογενείας κεφαλὴ καὶ προΐστατο τοῦ διαμερίσματος, ὅπερ ἀνῆκεν αὐτῷ.

Τὸ μέρος τ' ἀνατολικὸν λέγεται 'πάνω Μάνη,
τὰ ἄλλα δύο δυτικά, ἔξω καὶ μέσα Μάνη.

Αἱ ἐν τῇ ἄνω Μάνῃ τεσσαράκοντα μικραὶ πόλεις καὶ χωρία εἶχον ἕνα ἀρχηγὸν (καπετάνιον). Αἱ δὲ πρὸς τὴν Μεσσηνίαν πέντε καὶ τεσσαράκοντα ἕτεραι μικραὶ πόλεις καὶ χωρία, αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν ἔξω Μάνην εἶχον ἑπτὰ «καπετανέους».

Ἡ ἔξω Μάνη κόπτεται εἰς πέντε ἐπαρχίας
ἔχει ἀνθρώπους γνωστικοὺς καὶ ἑπτὰ καπετανίας.

Καὶ τέλος ἡ μέσα Μάνη ἀποτελεῖται ἐξ ἑπτὰ καὶ εἴκοσι κωμοπόλεων καὶ χωρίων·

«Καὶ μ έ σ α Μάνη λέγονται καὶ εἶναι ὅλ' ἀράδα
ὀρτύκια καὶ φραγκόσυκα ἡ πρώτη τους ἐντράδα.
Νερὸ δὲν βγαίνει πούπετα σ' ὅλην τὴν μ έ σ α Μάνη,
καρπὸ, κουκία μοναχὰ καὶ ξηροκρίθι κάνει.
Ἂν ἀποθάνῃ καὶ κανεὶς ἀσκότωτον τὸν λέγουν,
ἀσκότωτον, ἀμάτωτον, ἀκδίκητον τὸν κλαίγουν
Καὶ γέρους ὀγδοήκοντα, χρόνων καὶ παραπάνω
τοὺς βλέπεις μὲ τὰ ἅρματα καὶ τὰ βαστοῦν ἐπάνω.»

Ἐννέα λοιπὸν καθ' ἅπασαν τὴν Μάνην ἐπαρχίαι μέχρι τῆς ἀφίξεως βασιλέως ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρχον, ἑκάστης τῶν ὁποίων προΐστατο εἷς «καπετάνιος» ἀνεξαρτήτως καὶ κατὰ ἰδίαν βούλησιν κυβερνῶν, ὑπ' ὄψει ἔχων τὸ τῶν προγόνων αὐτοῦ ἀρχαῖον πολίτευμα. Δικαιώματα καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν κατωτέρων αὐτῶν εἶχον καὶ οἱ δημογέροντες καὶ οἱ «νικλιᾶνοι», οὐχὶ δὲ σπανίως κατεγίνωσκον καὶ ἐξετέλουν θανατικὴν ποινὴν ἐπὶ κακούργων ἢ ὁπωσδήποτε ἐγκληματιῶν. [Schoemann, griech. Altert. I Bd. S. 224] Οἱ καπεταναῖοι ἀντὶ πάσης ἄλλης χρηματικῆς ἀμοιβῆς ὡς μισθὸν τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν, ἠγόραζον ἐπὶ συμφερούσῃ τιμῇ τὰ τῶν ὑπηκόων αὐτῶν προϊόντα, ἅτινα μετεπώλουν ἔξω τῆς Ἐπαρχίας αὐτῶν προσκομιζόμενοι κέρδος ἀνάλογον.

Οἱ Μανιᾶται ὡς μέγιστον ἁμάρτημα τὴν ἀνθρωποκτονίαν νομίζουσιν· οὐχὶ σπανίως ὅμως εἰς τοῦτο ὑποπίπτουσιν ὑπὸ τοῦ ὀλεθρίου αὐτοῖς ἐθίμου ἐκβιαζόμενοι, καθ' ὃ ἕκαστος διὰ τῶν ὅπλων τὰ ἑαυτοῦ δίκαια ὀφείλει διεκδικῆσαι. Μετὰ τὴν νίκην ὅμως οὐδόλως τὸν ἡττηθέντα καταδιώκουσιν. [Schoemann, griech. Altert, I Bd. S. 287]. Πᾶσα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπίθεσις πρὸ τῆς εἰδοποιήσεως αὐτοῦ «μπαμπεσιὰ» (ἀπιστία) καλεῖται, ἄτιμον δὲ τοῦτο νομίζεται καὶ ἐπισύρει τὴν περιφρόνησιν· τοὐναντίον δὲ, καὶ αὐτὴ ἡ δολοφονία, μετὰ προειδοποίησιν, θεμιτὴ λογίζεται. «Ἀπὸ τοῦδε εἴμεθα ἐχθροί. Φυλάττεσθε. Κρυφὰ ἢ φανερὰ θὰ σᾶς ἐκδικηθῶμεν», λέγουσιν οἱ Μανιᾶται. Αἱ γυναῖκες, οἱ γέροντες καὶ τὰ παιδία δύνανται ἀφόβως ἐν τοῖς ἀγροῖς ἐργάζεσθαι, ἐνῷ τοὐναντίον οἱ ἄνδρες ἐσαεὶ τὴν τοῦ ἐχθροῦ συνάντησιν ἀποφεύγουσιν. Ἂν δέ ποτε ἡ συνάντησις αὐτῶν ἐκ τυχαίων περιστατικῶν θεωρεῖται ὡς βεβαία, ἀναλαμβάνει, κατὰ παράκλησιν «νικλιᾶνός

τις», ξεβγαλτὴς καλούμενος, τῷ κινδυνεύοντι συνοδεῦσαι· ἔθος δὲ τοῖς Μανιάταις ἐστὶ ἐν τοιαύτῃ περιστάσει τοῦ ἐχθροῦ ἀπέχεσθαι. Μετὰ ἡμερῶν τινων πάροδον ὁ φονεὺς ἐκπατρίζεται ἢ κρύπτεται, ἐμφανίζεται δὲ τότε ὅτε τῇ ἐπεμβάσει ἄλλων παρὰ τῆς οἰκογενείας τοῦ παθόντος συγχώρησιν λάβῃ. Καὶ ἐνῷ τὸ ἁμάρτημα τοῦτο ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας θεμιτὸν νομίζεται, πλεῖσται ἄλλαι κακίαι οἷον λῃστεία, κλοπή, ἀπαγωγή, ξένης περιουσίας φθορά, ἀσύλου παραβίασις καὶ τὰ ὅμοια, πάντῃ ἀσυνήθη ἐν Μάνῃ εἰσίν.

ΑΙ ΟΙΚΙΑΙ

Οἱ πρῶτοι ἐπὶ τῆς γῆς ἄνθρωποι ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ἀτμοσφαίρας διάγοντες, ἔγνωσαν σκηνὰς ἐκ ξύλων ἢ λίθων ἀτάκτως ἐρριμμένων [Παυσαν. 8, 13] ἐν ὑπαίθρῳ ἢ παρὰ τὰ σπήλαια καὶ τοὺς βράχους καταπῆξαι· ταύτας δὲ περιέβαλον ἀξέστοις λίθοις ἵνα τὰς ἔξωθεν προσβολὰς ἀποδιώκωσι· τοιαῦται λοιπὸν αἱ ἀρχαιόταται ἑλληνικαὶ οἰκίαι ἦσαν, ἃς ὁ Πελασγὸς ἐφευρὼν ἐνέπηξεν.

Οἱ πρῶτοι οὗτοι ἄνθρωποι βαθμηδὸν καίτοι ἰδιάζουσάν τινα τέχνην μὴ ἔχοντες, ἔργα τινὰ ἀκατέργαστα καὶ ἁπλᾶ ἐνεφάνιζον, ὑπὸ τῆς φύσεως ὠθούμενοι. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ἰδανικόν τινα τοῦ ὡ ρ α ί ο υ τύπον ἀπειργάσαντο, ὃν μόνον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνέπτυξεν· εἰς τοῦτο δὲ τὸ ἔμφυτον ὑπὲρ τοῦ ὡραίου τῶν Ἑλλήνων αἴσθημα, ἡ ὡραία τῆς χώρας φύσις καὶ ἡ θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ αὐτῶν ἐλευθερία τὰ μέγιστα συνεβάλοντο.

Ἐν τοιαύτῃ ὁπωσοῦν ἀναπτύξεως ἐποχῇ ὁ Ὅμηρος ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ περὶ οἰκιῶν μέμνηται· καὶ τὰς μὲν τῶν ἰδιωτῶν οὐδεμιᾶς που μνείας ἠξίωσεν, τὰ δὲ τῶν βασιλέων ἀνάκτορα πᾶσιν, οἷς ἡ ποίησις ἔχει καλοῖς, ἐπὶ τὸ μεῖζον ἐκόσμησε, μακρὸν ἔπαινον οὐ μόνον τοῦ κάλλους καὶ τῆς λαμπρότητος αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ πλούτου τῶν ἐνοικούντων διεξιών· τοῦτο δέ, ἐπείπερ οἱ ποιηταὶ τῆς περὶ τὰ κοινὰ καὶ συνήθη πράγματα ἀκριβείας ὀλιγωροῦντες ἐκεῖνα

μόνον λέγειν προαιροῦνται, ἅπερ τὰς τῶν ἀκουόντων ψυχὰς τέρπειν δύνανται.

Ὁ Ὅμηρος τὰς Ἀλκινόου (Ὀδυσσ. Η 86), Μενελάου (Ὀδυσσ. Δ. 43 καὶ 72), Πριάμου (Ἰλιάδ. Ζ. 6 καὶ 243) καὶ Ὀδυσσέως (Ὀδυσσ. Η. 22 καὶ 126) οἰκίας περιγράφων ἀναφέρει ἐν τῇ τοῦ τελευταίου αὐλήν, ἥτις, ἔνθα ὁ βωμὸς τοῦ Ἑρκείου Διὸς τίθεται, μετὰ δὲ ταύτην αἴθουσαν ἤτοι στοάν, πρὸ τῆς κυρίως οἰκίας, ἐξῆς δὲ τὸ μέγαρον, ὁ ὑπόστυλος θάλαμός ἐστι, περὶ δὲ τοῦτο θαλάμους μικροτέρους· τούτων δὲ ὄπισθεν τὸ ὑπερῷον ἔνθα αἱ γυναῖκες διῆγον, καὶ ὑπ' αὐτὸ αἱ ἀποθῆκαι καὶ ὁ χῶρος, ὅς ἐνδιαίτημα τῶν δούλων ἦν. Πάντα δὲ τὰ μέρη ταῦτα τοίχῳ κοινῷ—ἕρκος—περιεβάλοντο, διὰ τῆς πύλης τοῦ ὁποίου εὐθὺς ἐκ τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν αὐλὴν εἰσιέναι τινὰ δύνασθαι. Πριάμου ἀνάκτορον, ἐκ πεντήκοντα θαλάμων διὰ τοὺς υἱούς, δώδεκα δὲ περὶ τὴν αὐλήν, διὰ τοὺς γαμβροὺς αὐτοῦ συνέκειτο. Αἱ βασιλικαὶ αὗται οἰκίαι πολυτελῶς κεκοσμημέναι ἦν, τοὺς δὲ τοίχους ἐλάσματι χαλκῷ κεκαλυμμένους εἶχον.

Ἐν τοῖς καλλίστοις τῆς τέχνης χρόνοις ἐνῷ τὰ δημόσια οἰκοδομήματα ἔξοχα καὶ πολυτελῆ ἦν, αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι ταπειναὶ καὶ πενιχραὶ ἱστοροῦνται, ἐπειδὴ ἡ πολιτεία τὸν οἰκογενειακὸν βίον οὐδόλως ὑπ' ὄψει ἐλάμβανεν, ὁ δὲ ἕλλην τὸν χρόνον αὐτοῦ οὐχὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἀλλ' ἐν ταῖς ἀγοραῖς, ταῖς στοαῖς καὶ τοῖς γυμνασίοις κατανήλωσκεν, ἐξ ἄλλου δὲ ὁ δημοκρατικὸς βίος προσέκρουεν εἰς τὴν ἀνέγερσιν μεγαλοπρεπῶν ἰδιωτικῶν οἰκοδομημάτων.

Μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ὅμως, ἐνῷ ἡ πολιτεία ἐπιφανῆ δημόσια οἰκοδομήματα ἀνεγείρειν οὐκ ἠδύνατο, οἱ εὔποροι τῶν πολιτῶν πολυτελεστάτας οἰκίας περιεχούσας κίονας, τορευτὰ φατνώματα, τοιχογραφίας, παλαίστρας, σφαιριστήρια, λουτρὰ καὶ ἄλλα ᾠκοδόμουν Δημοσθένης (κατὰ Μηδίου) κατηγορεῖ τοῦ Μηδίου ὅτι οἰκίαν ᾠκοδόμησεν ἐν Ἐλευσῖνι, ὥστε «πᾶσαν ἐπισκοπεῖν τοῖς ἐν τῷ τόπῳ». Ὁ αὐτὸς ῥήτωρ τὰς τῶν προτέρων χρόνων οἰκίας ταῖς τῆς αὐτοῦ ἐποχῆς συγκρίνων λέγει τὰ ἑξῆς· «Τὴν Θεμιστοκλέους μὲν γὰρ οἰκίαν καὶ τὴν Μιλτιάδου καὶ τῶν τότε λαμπρῶν, εἴτις ἄρα οἶδεν ὑμῶν ὁποία πότ' ἐστιν, ὁρᾷ τῶν πολλῶν οὐ-

δὲν σεμνοτέραν οὖσαν· τὰ δὲ τῆς πόλεως οἰκοδομήματα καὶ κατασκευάσματα, τηλικαῦτα καὶ τοιαῦτα, ὥστε μηδενὶ τῶν ἐπιγιγνομένων ὑπερβολὴν λελεῖφθαι· νῦν δὲ ἰδίᾳ μὲν ἑκάστῳ τῶν τὰ κοινὰ πραττόντων τοσαύτη περιουσία ἐστὶν, ὥστε τινὲς μὲν αὐτῶν πολλῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων σεμνοτέρας τὰς ἰδίας κατεσκεύασαν οἰκίας» Ξενοφῶν δὲ ('Αθην. πολ. Β. 10) λέγει, ὅτι, ἐπ' αὐτοῦ, ἐν 'Αθήναις αἱ οἰκίαι παλαίστρας, σφαιριστήρια καὶ λουτρὰ εἶχον. Παράβ. καὶ 'Αριστοφ. ἐν Σφήκ. 1215.

Αἱ ἐν Πομπηΐᾳ ἀνασκαφεῖσαι ἐν ἔτει 1860—1869 οἰκίαι, προϊστορικῶν χρόνων οὖσαι, δύνανται ἐν ἡμῖν ὡς ὑπόδειγμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ οἴκου ὑπολαμβάνεσθαι, ἅτε παρ' οὐδενὸς ἀποκρουομένης τῆς ὑπὸ πολλῶν ἐκφρασθείσης γνώμης, ἐξ εἰκασιῶν πιθανότητας παρεχούσης, ὅτι ἡ τῶν Ρωμαίων οἰκία ὁμοία τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ ἦν.

Πολλαὶ ἔρευναι παρ' ἀρχαιολόγων καὶ φιλολόγων περὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ οἴκου ἄχρι τοῦδε μάτην ἐγένοντο, διότι οὐδὲ εἷς τῶν ἀρχαίων οἶκος διεσώθη. 'Εκ τῶν ἐσχάτως γενομένων ἀνασκαφῶν ἐδάφη μόνον ἢ ἴχνη οἰκιῶν ἀρχαίων ἀνευρέθησαν, ὡς ἐν 'Αθήναις παρὰ τὸ Δίπυλον, ἐν 'Ερετρείᾳ, ἐν Πειραιεῖ καὶ ἐν κάτω 'Αχαΐᾳ.

'Εκ τῶν ὀλίγων τούτων τεκμηρίων δείκνυται ὅτι καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἡ ἑλληνικὴ οἰκία ὁμοία σχεδὸν πρὸς τὴν κατὰ τοὺς ὁμηρικοὺς χρόνους ἦν· συνέκειτο, δηλαδὴ, ἐκ τῆς α ὐ λ ῆ ς εἰς ἣν ἦγεν ἐπιμήκης στενὸς διάδρομος, θυ ρ ω ρ ε ῖ ο ν καλούμενος. Ἦν δὲ ἡ αὐλὴ ὕπαιθρος χῶρος κατὰ τρεῖς πλευρὰς διὰ κιόνων περιβαλλόμενος, ἔνθα διαμερίσματα πρὸς οἴκησιν ἐνυπῆρχον. Κατὰ δὲ τὴν τετάρτην τὴν ἔναντι τοῦ θυρωρείου πλευρὰν ὑπῆρχε διαμέρισμα πάντῃ ἀνοικτὸν, π α ρ α σ τ ὰ ς καλούμενον, ἑκατέρωθεν δὲ τούτου ὁ θ ά λ α μ ο ς καὶ ἀ ν τ ι θ ά λ α μ ο ς ἦν. Διὰ τῆς παραστάδος ἦγεν ἡ αὔλειος θύρα εἰς ἕτερα διαμερίσματα, ἐν οἷς αἱ δοῦλαι ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς οἰκοδεσποίνης εἰργάζοντο, διὰ δὲ τούτων κηπαία θύρα ἦγεν εἰς τὸν κῆπον. Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῆς οἰκίας, παρ' ἀρχαίοις, ἦν πάρεργόν τι καὶ εὐτελές. Ἡ θύρα καὶ αἱ θυρίδες, αἵτινες τεσσάρων περίπου δακτύλων πλάτους ἦν, πρὸς τὴν αὐλὴν ἔκειντο. 'Εν τῷ ἐξωτερικῷ τῆς οἰκίας

μικρὰ ἐνιαχοῦ ἐργαστήρια, ὡς καὶ νῦν ἐν Μάνῃ, ἐνυπῆρχον. Γνωστὸν τυγχάνει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι οἶκοι μονώροφοι ἢ ὑπόγειοι ᾠκοδομοῦντο. Ἂν δὲ οὗτοι διώροφοί εἰσιν, ἡ δευτέρα ὀροφὴ ἐπὶ τοῦ ἡμίσεως μέρους τοῦ οἴκου μόνον ὑψοῦτο. Τὴν διαρρύθμισιν ταύτην ἀκολουθοῦσιν οἱ Μανιᾶται τὴν σήμερον εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῶν πύργων αὐτῶν. «Viereckige Thürme überragen die um sie herum gebauten kleinen, aber fest aus stein aufgeführten Hæuschen. Nach weitern zwei Stunden gelangten wir in das Stædtchen Kardamyli, wo wir im Thurme des alten Mainottenkapitains Murzinos die gastfreundlichste Aufnahme fanden. Leiterartige Treppen, die man nœthigenfalls hinter sich hinaûf ziehen kann, wodurch jeder Zutritt ins Innere der Thurmes abgeschnitten wird, führen auf eine nicht gerade bepueme Weise von Etage zu Etage. Der Hausherr empfing uns in dem ersten Stockwerke, das zweite wurde uns zum Schlafgemache eingeræumt. An Meublirung fand ich nicht viel mehr als in den Zelten und Hæusern wohlhabender Turkomannen.... Diese Thürme sind viereckig und sehr massiv aus Steinen aufgeführt, haben Schieszscharten und zwei oder drei Etagen, zu oberst eine Plattform mit Brustwehr». [J. v. Russegger : Hausschatz der Lænder-und Vœlkerkunde von A. Schœppnez (Leipzig 1868), S. 445]

Πᾶσα ἐν Μάνῃ οἰκία ἐκ δύο σύγκειται μερῶν· τοῦ ἀστέγου καὶ τοῦ ἐστεγασμένου· καὶ ἄστεγον μὲν ἡ αὐλή, τὸ «ἡλιακωτὸν» καὶ μικρός τις κῆπός ἐστιν, ἐστεγασμένον δὲ ὁ οἶκος ἤτοι πάντα τὰ συνεχῆ καὶ ἀλλήλοις συγκοινωνοῦντα, τῶν οἰκημάτων, ἃ ὅλον τι ἀποτελοῦντα πρὸς τὰς παντοίας τῆς οἰκήσεως χρείας ᾠκοδόμηται.

Ἀπὸ τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν οἰκίαν εἰσιόντι, πρώτη μὲν ἡ αὔλειος καλουμένη θύρα ἐστίν, εἶτα δὲ εἴσω διὰ τῆς θύρας προϊόντι, χῶρος ὑπαίθριος καὶ περιῳκοδομημένος πρὸ τοῦ οἴκου ἀναπέπταται, ὃς αὐλὴ ὀνομάζεται (Ἀθήναιος 5, σελ. 189). Ἔξωθεν τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ προσθίου τοίχου εἰσὶν ἕδραι λευκοῦ λίθου πεποιημέναι. Ἐπὶ τοιούτων ἑδρῶν λέγεται τοὺς Πηνελόπης μνηστῆρας καθεζομένους βουλεύεσθαι. Τὴν αὐ-

λὴν καταλιπόντες ἔνδον χωρῆσαι ἀνάγκη ἐστὶν ἵνα τί ἡμᾶς περὶ τοῦ ἐστεγασμένου οἴκου εἰπεῖν.

Πύργοι, ὡς ἀνωτέρω μνεία ἐγένετο, ὑψηλοί, τετράγωνοι, μετὰ πολεμικῶν ἐπάλξεων καὶ θυρίδων (πολεμότρυπες), ὧν πύργων ὁ τοῖχος δύο μέτρων πάχους ἐστίν, ἐκ τριῶν δὲ ἢ τεσσάρων ἀποτελούμενοι ὀροφῶν, δίκην καπνοδόκης ἐργοστασίου προβάλλουσι, τὸ ὄμμα τοῦ διαβάτου ἐκπλήττοντες. Ἐν μιᾷ τῶν πλευρῶν τοῦ πύργου ἐπιμήκης συνέχεται οἰκία, ἧς τὸ ἕτερον τοῦ ἐδάφους ἥμισυ κατὰ πόδα τοῦ ἑτέρου ὑπέρκειται Καὶ τὸ μὲν ὡς αἴθουσα ὑποδοχῆς ξενων ἐστίν, ἐπεὶ ταῖς τοῦ ἡλίου ἀκτῖσι αἰθομένη, τὸ δὲ πρὸς πάσας τὰς λοιπὰς τῶν οἰκούντων χρείας Παρὰ τόδε τὸ οἴκημα δεξαμενὴ μετὰ «ἡλιακωτοῦ» ἔκτισται, ἡ ἐξ ὀμβρίων ὑδάτων πληροῦται. [J. v. Müller, die griech. Privataltert. (München 1893), S. 38 καὶ 47].

Παραδόξως δὲ τὰς οἰκοδομὰς τῆς κλασικῆς ἀρχαίας τέχνης οἱ Μανιᾶται καὶ νῦν ἀπομιμοῦνται, καθ' ὅτι ἀντὶ τῆς κίονος τῶν ἀρχαίων ἀκατέργαστον κορμὸν δένδρου χρῶνται. Ἀντὶ δὲ τῆς τῶν ἀρχαίων βάσεως, ὁ νῦν τιθέμενος ὑπὸ τὴν ἐκ ξύλου κίονα λίθος ἐστί· τοῦτο δὲ γίνεται ἵνα μὴ τάχιον ἐκ τοῦ πηλώδους ἐδάφους τῇ σήψει ἡ κίων ὑπόκειται. Ἀντὶ δὲ τοῦ τῶν ἀρχαίων κιονοκράνου ὁ ἐπὶ τῆς ἄνω τῆς κίονος ἄκρας τιθέμενος λίθος ἐστίν· αἱ τῶν δοκῶν ἄκραι τὰ τρίγλυφα ὑπονοοῦσιν, ἀντὶ δὲ τοῦ ἀρχαίου ἐπιστυλίου διαζώματος καὶ γείσου διὰ τὸ μεταξὺ τῶν δοκῶν διάστημα, ξυλίνην ἢ κεράμειον ὕλην τανῦν χρῶνται.

Ἐκτὸς τῶν πύργων, οἵτινες πολεμικὴν μᾶλλον χρείαν ἐκπληροῦσιν, ὁ λοιπὸς οἶκος τριχῇ μεμέρισται· κατοικίαν, ἀποθήκην καὶ σταῦλον [J. v Müller, die griech. Privataltert. S. 11]. Καὶ τὸ μὲν βαθύτατον ἀπὸ τῆς εἰσόδου μέρος, ὅπερ, ὡς προείπομεν, ὑπὲρ τὸν πόδα ὑπέρκειται τοῦ λοιποῦ τῆς οἰκίας δαπέδου, πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ἐπισήμων ξένων προώρισται καὶ ἐν ταὐτῷ ὡς κοιτὼν ἁπάντων τῶν τῆς οἰκογενείας μελῶν, τὸ δὲ λοιπὸν τῆς οἰκίας μέρος, τὸ ταπεινότερον, δι' ἁπάσας τὰς τοῦ οἴκου ὑπηρεσίας, ὅ ἐστιν, ὡς ὀπτανεῖον, ἀποθήκη ἐλαιῶν, ἐλαίου, σίτου, βαλάνων, θέρμων (κοινῶς λούπινα) καὶ τῶν ὁμοίων. Ἐν δὲ τῷ ἰσογείῳ ὁ σταῦλος καὶ ὁ

ἀχυρών ἐστιν ἔνθα τὰ φορτηγὰ καὶ λοιπὰ κατοικίδια ζῷα διαιτῶνται. Ἡ δὲ κλῖμαξ ἔξωθεν καὶ μεσημβρινῶς τῇ οἰκίᾳ ἐστίν· ὑπέρκειται δὲ ταύτῃ παρὰ τὴν ἄνω θύραν θολωτὸν δῶμα ἡλιακωτὸν καὶ τοῦτο καλούμενον.

Τὰ τῆς κλασικῆς ἐποχῆς ἤτοι 550-150 π.χ. τείχη ἔχουσιν ἐπίσης ἐπάλξεις καὶ κατὰ ὡρισμένα διαστήματα πύργους. Ἴχνη ἐπάλξεων μόνον ἐν Μεσσήνῃ σώζονται, πύργων ὅμως σώζονται πολλαχοῦ· ἐν Μεγαρίδι μάλιστα σώζεται καὶ ὀροφὴ πύργου μετὰ θυρίδων (πολεμότρυπες), ὡς τὴν σήμερον ἐν Μάνῃ ἔθισται οἰκοδομεῖν. Θυρίδες τῆς αὐτῆς ἐποχῆς σώζονται ἔτι καὶ εἰς τὸ βόρειον τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν τεῖχος.

Ὅτι ἑκάστη οἰκία δεῖται φωταγωγῶν εὔδηλόν ἐστι· θυρίδας γὰρ καὶ ταύτας οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν. Ἔστι δὲ θυρίς, καθ' Ἡσύχιον, ὀπὴ μικρά. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ νῦν, αἱ φωταγωγοὶ τῶν οἰκημάτων, αἱ θυρίδες, παραθύρια, φεγγῖται καλοῦνται, οὐδὲν ἄλλο ἢ μικραὶ ἐπιμήκεις ὀπαὶ ἐν Μάνῃ εἰσίν· Τὸ μὲν γὰρ παραθύριον, ὥσπερ καὶ τοὔνομα δηλοῖ, παρ' αὐτῇ τῇ θύρᾳ, ἡ δὲ θυρὶς ὑπὲρ αὐτῆς τε καὶ τῆς ἄνω φλιᾶς, ὁ δὲ φεγγίτης κατὰ τὸ ἄνω ἄκρον τῶν τοίχων, ὑπὸ τῇ ὀροφῇ, ὡς τὸ πολύ, κατασκευάζεται. Τὸ ἰσόγειον πάτωμα οὐδεμίαν ἔχει φωταγωγὸν ἐνῷ ἐπὶ τοῦ ἄνω ἱκαναὶ τοιαῦται ὑπάρχουσιν. [J. v. Müller, die griech. Privataltert. S. 36].

Αἱ οἰκοδομαὶ ἀκολουθοῦσαι τὴν φυσικὴν τοῦ ἐδάφους βραχώδη καὶ ἀνώμαλον διεύθυνσιν ἐκ ποικίλων κατασκευάζονται μαρμάρων, ἅτινα ὡραίαν διδόασιν ὄψιν καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ εὐτελεστάτῃ καλύβῃ. Ἐν ἀφθονίᾳ δὲ ὀρύσσονται αὐτόθι λευκά, ἐρυθρά, μέλανα, καὶ πράσινα μάρμαρα. [Bursian, Geogr. von Griech. S. 103]. Τὴν δὲ στέγην ὧδε κατασκευάζουσι. Πρῶτον τὰς δοκοὺς καὶ ἐπ' αὐτῶν πλέγμα καλάμων τιθέασιν, ὅ καλαμωτὴν ὀνομάζουσιν, εἶτα δὲ φύκη θαλάσσια ἢ χόρτον ξηρὸν ἐπὶ τοῦ πλέγματος στρωννύουσιν, ὑφ' ὧν γῆν τινα πηλώδη καὶ ὑπόγλισχρον ἐπιφορήσαντες κυλίνδρους λιθίνους πυκνοῦσιν, ἵνα ἱκανὴ ἡ ἰσχυροὺς ὄμβρους ἐπαμῦναι.

Ἑκάστη οἰκία μίαν ἔχει θύραν ἐν τῷ ἰσογείῳ καὶ ἑτέραν ἐν τῷ ἀνωγείῳ πρὸς τὰ ἔξω ἀνοίγουσαι. Ἵνα δὲ τῶν θυρῶν ἐπιλαμβάνεσθαι δυνατὸν εἴη, καμπύλη ἐκ ξύλου λαβὴ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἐπ' αὐτῆς ἐμπέπηκται, ὡς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ὁ

κόραξ καὶ τὸ ῥόπτρον. [J. v. Müller. die griech. Altert. S. 34]. Χρῶνται δὲ τούτοις οἱ νῦν Μανιᾶται διὰ τὸ ἐπιλαμβάνεσθαι τῆς θύρας μᾶλλον ἢ ἵνα ταύτης κρούωσιν, ἐπείπερ καὶ οἱ νῦν ὡς οἱ ἀρχαῖοι ἐκ τῆς ὁδοῦ ἀναφωνοῦντες καλοῦσι τὸν οἰκοδεσπότην, ὃς κατιὼν ψοφᾷ ἔσωθεν τὴν θύραν, προειδοποιῶν οὕτω τὸν ἔξωθεν ἀναμένοντα, ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς ἀνοιγησομένης θύρας φυλάξασθαι. [J. v. Müller, die griech. Privataltert. S. 34]. Καὶ ἔξωθεν μὲν αἱ θύραι κλεισὶν ἀνοίγουσιν ἢ κλείουσιν, ἔσωθεν δὲ μοχλῷ ἐκ ξύλου ἐπιζυγοῦνται· ἔστι δὲ οὗτος δοκὸς κινητὴ τοῖς τοίχοις τῆς θύρας ἐπικαρσίως τιθεμένη, ῥᾳδίως δὲ ὠθεῖσθαι εἴς τε τὰ πρόσω καὶ τὰ ὀπίσω δυνατόν ἐστιν.

Ο ΙΜΑΤΙΣΜΟΣ

Οἱ Μανιᾶται, ὡς οἱ ἀρχαῖοι ἕλληνες, γυμνὴν τὴν κεφαλὴν τηροῦσι τὸν δὲ πῖλον ἡ μακρὰ καὶ πυκνὴ αὐτῶν κόμη ἀναπληροῖ. [J. v. Müller, die griech. Privataltert. S. 106]. Σπανίως καλύπτουσιν αὐτὴν δι' ἐρυθροῦ ᾠοειδοῦς καλύμματος (καλπάκι) κατ' ἀπομίμησιν τῶν Ἀνάκων (Διοσκούρων), οἵτινες ἔφερον τοιούτους πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐκ τῶν ᾠῶν γεννήσεως αὐτῶν. «Φησὶ τοὺς Διοσκούρους ἐν Πέφνῳ (τῆς Μάνης) γεννηθέντας» (Παυσ. Λακ. Κ. 26.2.) Οἱ δὲ τάφοι αὐτῶν ἐν Καρδαμύλῃ παρὰ τῶν νεωτέρων δείκνυνται.

Αἱ γυναῖκες τὴν κεφαλὴν λεπτῷ ὑφάσματι μικρόν τι βραχυτέρῳ τοῦ τῶν ἀρχαίων κρηδέμνου περιβάλλουσιν. [J. v. Müller, die grich.Privatalt. S. 111. Blümner, Leben u. Sitten der Griechen. B. I. S. 38] ὑφ' ὃ τὸ ᾠοειδὲς κάλυμμα (καλπάκι) κεῖται. Δι' ἐπιδέσμου δὲ τὸ κρήδεμνον τῇ κεφαλῇ προσαρμόττουσιν εἰς ἔνδειξιν τῶν οἰκογενειακῶν ταλαιπωριῶν καὶ τῶν βιοτικῶν θλίψεων καὶ ἵνα μὴ τοῦτο τῇ τοῦ ἀνέμου πνοῇ ὑποχωρῇ.

Ἡ τῶν ἀνδρῶν ἀμφίεσις ἐκ χιτωνίου εὐρέος καὶ περισκελίδος ἀποτελεῖται· αἱ δὲ γυναῖκες ὡς ἐσωτερικὸν ἔνδυμα τὸν χιτῶνα ἄνευ ζώνης χρῶνται, ὃς μέχρι τῶν γονάτων καθικνούμενος ἥλοις ἐξ ἀκανθωδῶν δένδρων περὶ τὸ στῆθος προ-

σηλοῦται ἀντὶ τῶν ἀρχαίων πορπάκων ἢ περονῶν. Ὁ χιτὼν οὗτος πρὸς τὰ πλάγια ἀτελῶς ἐρραμμένος ἐστιν, ὡς οἱ τῶν ἀρχαίων φαινομηρίδων παρθένων. [J. v. Müller, die griech. Altert. S. 93 94 u. 111.] Ὡς ἐξωτερικὸν δὲ τῶν γυναικῶν ἔνδυμα τὸ ἱμάτιον ἔθισται, ὅπερ ἐστὶ μέλανος ἢ φαιοῦ χρώματος· ὑπὸ τὰ κράσπεδα δὲ τούτου ταινία ἐξ ὑφάσματος ἐρυθροῦ κύκλῳ περιέρραπται, εἰς ἔνδειξιν ὅτι ἐν χαρᾷ ἡ φέρουσά ἐστιν «εἶναι χαιράμενη» ἤτοι ὁ ἑαυτῆς σύζυγος ζῶν ἐστι. Τὸ ἐρυθρὸν τοῦτο σῆμα ἀποβάλλουσιν εὐθὺς ὡς χῆραι καταστῶσιν.

Μικρὸν τοῦ λόγου παρατραπόμενοι τὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἕλλησιν ἀμφιέσεως εἴδη ἀναγράφομεν.

Ἐ π ὶ τ ῆ ς κ ε φ α λ ῆ ς. Πῖλος, πιλίον πιλίδιον, καλύπτρα, ἄμπυξ, κρήδεμνον, κυνῆ, πέτασος, κεκρύφαλος, μίτρα, ὀπισθοσφενδόνη, τέττιξ, στεφάνη, κρεμαστῆρες, ἕρματα, ἐνώτια ἢ ἕλικες καὶ περιτραχήλιον ἢ περιδέραιον.

Ἐ π ὶ τ ο ῦ σ ώ μ α τ ο ς. Ἐσθὴς ἢ εἶμα, χιτών, ἔγκυλον ἱμάτιον, ἀμπέχων, χλαῖνα, φαινόλης ἢ φαιλώνης, λῆδος ἐφεστρίς, τρίβων, τριβώνιον, χλαμύς, ἐπωμίς, ζῶστρον, ζώνη, στρόφιον, ψέλιον, κατωνάκη, βαίτη, ἐγκόμβωμα, κροκωτὴ, συμμετρία, θέριστον

Ἐ π ὶ τ ῶ ν π ο δ ῶ ν. Ὑποδήματα, πέδιλα, ἱμάντες, διάβαθρα, σάνδαλα, κρηπῖδες περσικαὶ, λακωνικαὶ καὶ ἀμυκλαΐδες, ἐμβάται, κόθορνοι, καρβάτιναι, βακίδες, βλαῦται.

Γενικῶς οἱ Μανιᾶται ἐν ὥρᾳ ψύχους πλατὺν ἐκ τριχῶν αἰγὸς ἑτερομάσχαλον μανδύαν φέρουσι, πολλὴν τὴν ὁμοιότητα τῇ τῶν ἀρχαίων δουλικῇ ἐφεστρίδι ἔχοντα. Ἡ ἐκ μαλλίνων ὑφασμάτων ἀμφίεσις ὡς ἰδία τῶν Δωριέων νομίζεται, οὐχ ἧττον ἐκτὸς τῆς ἐκ μαλλῶν ὕλης οἱ ἀρχαῖοι Λακεδαιμόνιοι, ὡς καὶ οἱ νῦν Μανιᾶται, καὶ λῖνον καὶ βάμβακα ἐχρῶντο. [J. v. Müller, die griech. Privataltert. S. 93].

Ὡς ὑποδήματα τόσον οἱ ἄνδρες ὅσον καὶ αἱ γυναῖκες χρῶνται ἀκατέργαστον δέρμα χοίρων (κοιν. τσαρούχια) δι' ἱμάντων προσδεδεμένων περὶ τοὺς πόδας, ἐρυθροβαφῆ τὸ πλεῖστον καὶ εἰς ὀξὺ ἀπολήγοντα, ὡς ἦσαν αἱ ἀμυκλαΐδες καὶ αἱ καρβάτιναι τῶν ἀρχαίων. Τινὲς τῶν εὐπορωτέρων Μανιατῶν φέρουσιν ὑποδήματα ὅμοια πρὸς τὰς τῶν ἀρχαίων βλαύτας. Οἱ δὲ ἀπορώτεροι ἐσαεὶ ἀνυπόδητοι διάγουσιν. [J. v. Müller, die

griech. Privataltert. S. 103, Blümner, Leben der Griechen, I. Bd. S. 60, 61 καὶ 62]. Καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔχομεν τὴν διήγησιν ὅτι Ἀγησίλαος ἀνυπόδητος καὶ ἀχίτων προήει τὸν τρίβωνα περιβαλόμενος καὶ ταῦτα ἑωθινὸς ἐν χειμῶνι».

Χειρῖδας καὶ περικνημῖδας, ὡς καὶ οἱ πάλαι, οὐδόλως γινώσκουσιν οἱ Μανιᾶται, καίτοι ἀναγινώσκομεν περὶ τοῦ Λαέρτου ὅτι ἔφερε τοιαύτας ὅτε εἰς καλλιέργειαν τοῦ κήπου αὐτοῦ ᾔει. [Blümner, Leben der Griechen S. 67].

Ὡς κοσμήματα οἱ μὲν ἄνδρες δακτυλίους φέρουσιν ἐφ᾽ ὧν συμβολικὸν ἐγκεχάρακται σῆμα, ὡς σφραγὶς ἐπὶ τῶν ἐγγράφων, ἔτι δὲ καὶ ὡς ὑπογραφὴ ὀνόματος ἀγνοοῦντος γραφὴν χρησιμεῦον. Αἱ δὲ γυναῖκες ὡσαύτως δακτυλίους ἄνευ σήματος φέρουσιν, ἔτι δὲ καὶ ἐνώτια· τὴν δὲ μακρὰν καὶ πυκνὴν αὐτῶν κόμην ἐλαίῳ χρίουσαι ταινίᾳ ἐνελίττουσιν [J. v. Müller, die Griech. Altert. (1893) S. 86 u. 123].

ΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΠΟΤΑ

Ὡς τὸ πάλαι καὶ νῦν ἔτι οἱ Μανιᾶται ἐν ἀντιθέσει τροφῆς καὶ ποτοῦ τοῖς Βοιωτοῖς, Θεσσαλοῖς καὶ Θηβαίοις εἰσίν. [J. v. Müller griech. Altert. (1893), S. 126 u. 132, Schoemann, griech. Altert. I. Bd. S. 274], ἅτε λιτώτατον διάγοντες βίον. Ἄρτος ἐκ κριθῆς, κύαμοι (Vicia faba), θέρμοι (Lupinus albus), βρίζα (σίκαλι, Cecale), ὄροβος (φακή, Ervumlens), φασίολοι (Phaseolus), μᾶζα, ἐλαῖαι, ἄγρια χόρτα, ὄρτυγες ἁλίπαστοι, αἵτινες κατὰ Σεπτέμβριον ἀγεληδὸν αὐτόθι καταφεύγουσιν μετὰ πόθου παρὰ τῶν Μανιατῶν ἀναμενόμεναι, [Becker, Charicles I. Bd. S.27. Ἀρισ. Θεσμοφ. Ὦ Ζεῦ, χελιδὼν ἆρα πότε φανήσεται;], ἄλλα χόρτα καὶ χοίρειον κρέας παρασκευαζόμενον ὡς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων [J. v. Müller, die griech. Altert. S. 121, 126, u 127, Schoemann, die griech. Altert. I Bd. S. 283] μετὰ τοῦ μέλανος ζωμοῦ, λουκάνικα δὲ ἢ σύγγλινα (γλίνη-λίπος) κοινῶς καλούμενα.

Ὁ Stefanopoli, ἀποσταλεὶς παρὰ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος μετὰ εἰδικῆς ἐντολῆς πρός τινα τῆς Μάνης «καπετά-

νιον», ἐν Voyage de Dimo Stephanopoli en Grece 1897-1798 (Λονδῖνον 1800), τόμ. Α. σελ. 225, εἰκονίζει διὰ τῶν ἑξῆς· «Ἡ τράπεζα ἕνα πόδα ὑπερεῖχε τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους· ὡς καθίσματα εἴχομεν προσκέφαλα· δι' ἑνὸς ποτηρίου ἐπίνομεν τρεῖς συνδαιτημόνες, μετὰ τὴν ἑκάστου ὅμως πόσιν, ὁ ὑπηρέτης χύνων τὸ ἀπόπιμα ἔπλυνεν ἐπιδεικτικῶς τὸ ποτήριον ἐντὸς καδίσκης πλήρους ὕδατος, ἐσπόγγιζεν ἐπιμελῶς τοῦτο καὶ ἀκολούθως ἐκέρνα τὸν παρακαθήμενον. Συχνότατα συνηντῶμεν καὶ γυναῖκας καθ' ὁδὸν ἐπιστρεφούσας ἐκ τῶν ἀγρῶν καὶ φερούσας ἐπὶ τῆς ράχεως ξύλα ἢ φρύγανα Πολλαὶ δὲ τούτων παρὰ τὸ φορτίον των εἶχον ἐντὸς αἰώρας καὶ σπαργάνων νεογνόν. Μόνον τὰς χεῖρας ἐφρόντιζον βαδίζουσαι νὰ ἔχωσιν ἐλευθέρας αἱ ἀληθεῖς αὗται λάκαιναι, ἵνα μάχωνται ἢ ἀμύνωνται ἐν ἀνάγκῃ ἢ ἵνα νήθωσιν ἔρια ἢ βάμβακα, δι' ὧν κατασκευάζουσι τά τε ἴδια, τὰ τῶν ἀνδρῶν καὶ τὰ τῶν τέκνων αὐτῶν ἐνδύματα.»

Οἱ ἐκ κριθῆς ἄρτοι τῶν Μανιατῶν ὁτὲ μὲν ἐπὶ ἀνθρακιᾶς ἕψονται, ὁτὲ δὲ ἐπὶ κλιβάνου κατ' ἀρχαϊκὴν ἴσως παράδοσιν τὸν σποδίτην καὶ κριβανίτην ἄρτον παρασκευάζοντες, τὴν δὲ μᾶζαν (πίτταν) καθ' ὅμοιον τοῖς ἀρχαίοις τρόπον ἐκ κριθίνης ζύμης καὶ ἐλαίου οἱ Μανιᾶται ποιοῦσιν.

Κοῖλον ἄρτου τεμάχιον, ὅπερ καὶ οἱ ἀρχαῖοι χρώμενοι μιστύλλην ἐκάλουν, ἀναπληροῖ τὸ πλεῖστον ἐν Μάνῃ καὶ νῦν ἔτι τὰ ἐπιτραπέζια σκεύη. Γνωστόν ἐστιν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι κοχλιάρια καὶ περούνια δὲν εἶχον. Ἡ δὲ κρεάγρα αὐτῶν, ἥτις εἶχε σχῆμα κεφαλαίου Ψ οὐκ ἦν ἐπιτραπέζιον ἀλλὰ μαγειρικὸν σκεῦος. Εἶδός τι κοχλιαρίου ἐχρῶντο οἱ ἰατροὶ καὶ φαρμακοποιοί. Τὸ πρῶτον περούνιον τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη ἐγένετο, ὡς λέγεται, ἐν Μεγάλῃ Βρεττανίᾳ τῷ 1608. Ἡ χρῆσις αὐτοῦ ἐγελωτοποιήθη παρὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἵτινες ἰσχυρίζοντο ὅτι ἡ ἀγγλικὴ φυλὴ θὰ ἐξεφυλίζετο τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἓν μαχαίριον καὶ ἓν κοχλιάριον δὲν θὰ ἤρκουν πλέον διὰ τὴν ἐπιτραπέζιον χρῆσιν.

Προσφιλὴς τοῖς Μανιάταις ἐστὶ καὶ ὁ τῶν ἀρχαίων πυραμοῦς, ἐκ σίτου καὶ μέλιτος παρασκευαζόμενος, ὃς «κουρκοῦτι» κοινῶς καλεῖται. Ἐκτὸς δὲ τούτων κρόμμυα (allium cepa) καὶ σκόροδα (allium sativum) οἱ ἀπορώτεροι ἀντὶ ὄψου ἔδον-

ται, ὡς τὸ πάλαι τοῦτο ἐν Ἀθήναις οἱ πένητες ἐποίουν. Οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ βαλάνους, ὡς οἱ πανάρχαιοι ἕλληνες, ἀντὶ τροφῆς χρῶνται. [Müller, grich Altert S. 118].

Τρὶς τῆς ἡμέρας οἱ νῦν Μανιᾶται γεύονται· καὶ τὸ μὲν ἀκράτισμα αὐτῶν ἅμα τῇ ἐγέρσει γιγνόμενον [Becker, Charicles I. S. 106], ἐξ ἄρτου ξηροῦ ὕδατι βεβαμμένου συνίσταται· τὸ ἄριστον δὲ [Müller, gr. Altert. S. 129] καὶ τὸ δεῖπνον συνίστανται ἐξ ὧν ἐν ἀρχῇ τοῦδε τοῦ κεφαλαίου ἐμνημονεύσαμεν ἐδεσμάτων, ἀλλὰ μεθ' ὅσης καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φειδωλίας, παρατιθεμένων. Πλὴν τῶν ὀρτύγων καὶ τῶν συγγλίνων οὐδενὸς οὐδέποτε γεύονται κρέατος. Ἀγνοοῦσι δὲ καὶ τὰ παρ' ἀρχαίοις τραγήματα ἢ ἐπιδόρπια.

Κάθηνται δὲ περὶ τὴν ἕνα περίπου πόδα ὑπὲρ τὸ δάπεδον τράπεζαν οἱ Μανιᾶται, ἐρειδόμενοι ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος, τὴν κεφαλὴν ὑψωμένην καὶ τὰ νῶτα ἐπὶ προσκεφαλαίων ἔχοντες. Ἓν χειρόμακτρον μήκους ἕως τεσσάρων μέτρων ἐπαρκές ἐστι δι' ἅπαντας τοὺς συνδαιτημόνας. Τῷ νόμῳ τοῦ Λυκούργου ἴσως ἑπόμενοι οὐδέποτε ἢ σπανίως πίνουσιν οἶνον, «ἵνα μὴ ἐκ τῶν συμποσίων ἐπιστρέφοντες ἀναγκάζονται, ὡς οἱ πάλαι, λαμπάδας φέρειν». Παρατίθεται δὲ ἐν τοῖς συμποσίοις πρὸ τῶν ξένων συνδαιτημόνων ἅλας ὡς διαρκοῦς φιλίας ἔνδειξις, ὅπερ οἱ ἀρχαῖοι π ρ ο ξ ε ν ί α ν ἐκάλουν, ὁ δὲ Νικίας, π ρ ό ξ ε ν ο ς τῶν Λακεδαιμονίων ὠνομάσθη.

Ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις οἱ ἕλληνες μόνον ὕδωρ ἔπινον· ἀκολούθως δὲ καὶ οἶνον μεθ' ὕδατος κεκραμένον, ἐντεῦθεν καὶ ἡ λέξις κρατὴρ ἤτοι ἀγγεῖον ἐφ' οὗ ἡ κρᾶσις ἐγίνετο. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔφθουν τὸν οἶνον ἕως τὸ πέμπτον τοῦ ὅλου ἀπέμενεν, μεθ' ὃ ἀπεθήκευον αὐτὸν ἐν πηλίνοις ἀγγείοις δι' ἀσκῶν ἐξ αἰγείου δέρματος μεταφέροντες αὐτόν. Τοῦτον δὲ ἔπινον μετὰ τεσσάρων ἐτῶν πάροδον, ὅτε καθίστατο ἄριστος.

Τὰ ἀγγεῖα δι' ὧν ἔπινον καὶ ἐν γένει τὰ ἐπιτραπέζια σκεύη πάμπολλα ἦν. Κυριώτερα δὲ τούτων εἶναι τὰ ἑξῆς· φιάλη κύλιξ, δέπας, κύπελλον, σκύφος, κυμβίον, κώθων (εἶχε θαυματουργὸν δύναμιν ἐπὶ τοῦ μὴ καθαροῦ ὕδατος), κρατὴρ, ἀμφορεὺς, κάνθαρος, λύκηθος, μαστὸς, ἀρύταινα, οἰνοχόη, ὑδρία, πρόχους, πίθος, λέβης, κέρας, λύχνος μονόμυξος, πολύμυξος, πίναξ, πυξὶς καὶ πλεῖστα ἄλλα ὑέλινα καὶ χάλκινα ἀνευρέ-

θησαν ἐν ἀρχαίοις τάφοις. Σφάλλονται δὲ οἱ παραδεχόμενοι ὅτι ἡ ὕελος νεωτέρα ἐφεύρεσίς ἐστι, καθ᾿ὅτι ἀποδεικνύεται ὅτι ταύτην οἱ ἀρχαῖοι ἐτόρευον καθ᾿ ὅν τρόπον τὸν πηλὸν καὶ χαλκόν.

Τὰ ἀγγεῖα τῶν ἀρχαίων δυνατόν τις εἰς ἑπτὰ τάξεις κατανεῖμαι. α) ἀγγεῖα προϊστορικὰ, παχέα καὶ ἄκοσμα, ἀνώμαλον τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν ἔχοντα· β) ἀγγεῖα μετὰ γραμμῶν ἢ ζῳδίων, χρώματος καστανοῦ, ὁμαλὴν δὲ τὴν ἐπιφάνειαν ἔχοντα· γ) ἀγγεῖα Κορινθιακὰ, παχέα, χρώματος ἐρυθροῦ, μετὰ ζῳδίων ὀξὺ ὀργάνῳ ἐγκεχαραγμένων· δ) ἀγγεῖα τοῦ ἀρχαίου λίαν τεχνικοῦ ρυθμοῦ, ἔχοντα γάνωσιν ἀνεξίτηλον. Ἡ γάνωσις τούτων ἐν τῷ πυρὶ, οὐ διαφθείρεται ἀλλ᾿ ἔτι στιλπνοτέρα καθίσταται· ε) ἀγγεῖα τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, (πρὸ τοῦ 404 π. χ.)· στ) ἀγγεῖα τελείου ρυθμοῦ (400-200 π.χ.)· ζ) ἀγγεῖα ἄκομψα (200 π. χ. μέχρι τῆς Βυζαντ. αὐτοκρατορίας), ἅτινα ἐχρησίμευον διὰ τοὺς τάφους. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ τέχνη τῆς ἀνεξιτήλου καὶ στιλπνῆς γανώσεως ἐξηφανίσθη, ὡς καὶ τὰ εἴδη τῶν ἀγγείων τούτων ἐπειδὴ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐπεκράτησεν ἡ τρυφὴ καὶ ποικιλία, ἀντικαταστάντων τῶν πηλίνων διὰ χρυσῶν, ἀργυρῶν ἢ χαλκῶν ἀγγείων πολυτίμοις λίθοις πεποικιλμένων.

ΟΙ ΓΑΜΟΙ

«Οἱ ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς τεκνοποιίας χάριν συνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον· εὐθὺς γὰρ διῄρηται τὰ ἔργα καὶ ἔστιν ἕτερα ἀνδρὸς καὶ γυναικός· ἐπαρκοῦσι δ᾿ οὖν ἀλλήλοις εἰς τὸ κοινὸν τιθέντες τὸ ἴδια». [Ἀριστοτ. ἠθικὰ σελ. 1162, Σ. Τσιβανόπουλος, παγκόσμιος ἱστορία, σελ.12). «Λυκοῦργος ἐν Σπάρτῃ αὐστηρὸν ἔταξε νόμον κατὰ τῶν μὴ γαμούντων· εἴργοντο μὲν οὗτοι ἐν ταῖς γυμνοπαιδίαις τῆς θέας· τοῦ δὲ χειμῶνος οἱ μὲν ἄρχοντες αὐτοῖς ἐκέλευον περιιέναι τὴν ἀγορὰν, οἱ δὲ περιιόντες ᾖδον εἰς αὐτοὺς ὡς δίκαια πάσχοιεν ὅτι τοῖς νόμοις ἀπειθοῦσι· τιμῆς δὲ καὶ θεραπείας ἐστεροῦντο». [Πλούτ. Λυκ. 15].

Οὕτω καὶ νῦν παρὰ τοῖς Μανιάταις, ἐξ ἐθίμου ἐπιβαλόμενος ὁ γάμος γίγνεται· τὸ μὲν ὅπως γηροκόμους κατὰ τὸ γῆρας αὐτῶν οἱ γαμούμενοι κτῶνται, ὑπόχρεῳ γὰρ εἰσιν οἱ παῖδες τοὺς γονέας τρέφειν καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ βίῳ χρησίμων παρὰ τούτων λαμβάνειν, τὸ δὲ ὅπως ἂν μὴ τοὺς οἴκους ἐκλείπεσθαι ἀλλ' ἔτι μᾶλλον πολυμελεῖς γίγνεσθαι.

Ὁ γάμος παρὰ τοῖς νῦν Μανιάταις οὐκ ἔστι προϊὸν ἐρωτικῶν σχέσεων, ἀλλὰ δεῖ τὸν πατέρα σπεύδειν τὴν ἔκδοσιν τῆς ἑαυτοῦ θυγατρὸς διὰ προμνηστριῶν [Πολυδ βιβ. 3,31,-Ξενοφ. ἀπομ. 2, 6, 36. - Πλάτων Θεαίτ. σελ. 150] καθεστηκυίας ἡλικίας, ὡς τούτων ῥᾷον δυναμένων πείθειν τοὺς ἄνδρας ἢ ἐξ ἀντιθέτου τὸν ἕτερον πατέρα σπεύδειν τοῦ ἑαυτοῦ τέκνου τὸν γάμον καὶ ἐκλέγειν αὐτῷ σύζυγον, ἣν ὁ υἱὸς ἔστιν ὅτε, μήπω ἑώρακεν.

Τῆς προμνηστρίας διευθετησάσης τὰς ἑκατέρωθεν ἀξιώσεις δεῖ τὴν κόρην ἐγγυηθῆναι, ὅπερ κοινῶς ἐν Μάνῃ «φανέρωμα» λέγεται, διὰ πολλῶν πυροβολισμῶν τοῦτο ἀναγγελλόμενον. Ὀλίγας δὲ ἀκολούθως ἡμέρας τελεῖται ἡ ἐγγύη καὶ ἐνώπιον μαρτύρων τοῦ ἱερέως εὐλογοῦντος καὶ ἀνταλλάσσοντος τοὺς δακτυλίους τῶν μνηστευομένων, ὅπερ κύριον τοῦ ἀρραβῶνος χαρακτηριστικόν ἐστι. [Becker, Gallus 3, S. 43.— Δημοσθ. περὶ Στεφ. σελ. 1136]. Ἡ γυνὴ οὐδόλως φέρει μεθ' ἑαυτῆς προῖκα, τοῦ ἐθίμου ἐν Μάνῃ μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν ἐπικρατοῦντος, ἐξ ἐναντίας δὲ ὁ ἀνὴρ ἀγοράζει τὴν γυναῖκα παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἀντὶ κτηνῶν καὶ χρημάτων. «Τοὺς γὰρ ἀρχαίους νόμους ἁπλοῦς εἶναι καὶ βαρβαρικούς· ἐσιδηροφόρουν γὰρ τότε οἱ Ἕλληνες καὶ τὰς γυναῖκας ἐωνοῦντο παρ' ἀλλήλων». Ἀριστοτ. Πολιτ. Β. 8. σελ. 1268]. Ἕκαστος γὰρ τῶν Μανιατῶν βουλόμενος ἰσχὺν μείζονα κτήσασθαι μεταξὺ τῶν «νικλιάνων» ἢ «φαμέγιων» συμπολιτῶν του ἔσπευδεν ἐπιγαμίαν συνάπτειν μετὰ οἰκογενείας ἀριθμούσης πολλοὺς ἄνδρας δυναμένους ὅπλα φέρειν, ὥστε τὸν ἀσθενέστερον δεῖ τῷ ἰσχυροτέρῳ χρήματα δοῦναι λόγῳ μὲν διὰ τὴν τῆς γυναικὸς ἀγορὰν ἀληθῶς ὅμως πρὸς ἀγορὰν τοῦ γένους αὐτῆς. [Wachsmuth, das alte Griechenland im neuen, S. 100]. Εὐνόητον ἄρα ἐστὶν ὅτι οἱ ἀγοράζοντες τὰς γυναῖκας ἀποτίουσι

χρήματα ἢ δῶρα οὐχὶ διὰ ταύτας ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκογενειακὴν αὐτῶν τάξιν. Οὐδόλως δὲ ψεκτέοι εἰσὶν οἱ ὡς ἄστοργοι νομιζόμενοι γονεῖς ἂν πωλῶσιν ἢ ἀνταλλάσσωσι δίκην κτήνους ἀντὶ κτηνῶν (εἰκοσάδος οἰῶν) τὰς ἑαυτῶν θυγατέρας [J. v. Müller die griech. Altert. s. 147,—Stoll, Bilder aus dem altgriesh. Leben, S. 57]. Δεῖ δὲ τὸν γάμον μεταξὺ ἰσοτίμων γίγνεσθαι [τάξις νικλ̯ιάνων καὶ τάξις φαμέγ̯ιων]. Οὐκ ἁρμόττει δὲ τῷ Μανιάτῃ ἔτι ξένης χώρας γυναῖκα λαμβάνειν. [Schoemann, griech. Altert. I B. S. ü. 267].

Ἡλικία πρὸς γάμον ὥριμος παρὰ τοῖς Μανιάταις διὰ μὲν τὴν κόρην τὸ 15 διὰ δὲ τὸν νέον τὸ 18 ἔτος ἐστί. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ μὲν Πλάτων φησὶ τὴν γυναῖκα περὶ τὸ εἰκοστὸν ἔτος τὸν δὲ ἄνδρα περὶ τὸ τριακοστὸν γαμεῖσθαι. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης φησὶ τὴν μὲν γυναῖκα περὶ τὴν ὀκτωκαίδεκα ἐτῶν ἡλικίαν τὸν δὲ ἄνδρα περὶ τὴν πέντε καὶ τριάκοντα γαμεῖν. Μνημονεύονται οὐχ ἧττον γάμοι διαφόρου ἡλικίας καὶ δὴ ὅπως νῦν παρὰ τοῖς Μανιάταις. «Ταύτην τὴν γυναῖκα λαμβάνει Γόργος Ἀριστομένους ἐδίδου δὲ Ἀριστομένης τῇ παιδὶ ἐκτίνων σῶστρα, ἐπεὶ Γόργῳ οὐκ ἦν πω δέκατον καὶ ὄγδοον ἔτος, ὅτε ἔγημεν» [Παυσαν. Βιβ. 4. § 19], «καὶ τί ἂν ἐπισταμένην αὐτὴν παρέλαβον, ἢ οὔπω πεντεκαίδεκα γεγονυῖα ἦλθε πρὸς ἐμέ.» (Ξενοφ. οἰκον. 7, 4). Ἐν Σπάρτῃ ὡρισμένη ἡλικία εἰκοστὸν ἔτος τῇ γυναικὶ καὶ τριακοστὸν τῷ ἀνδρὶ ἦν.

Μετὰ τὸν ἐπισήμως γενόμενον ἀρραβῶνα, θᾶττον ἢ βράδιον, ἀφοῦ τὰ πάντα παρασκευασθῇ, ὁρίζεται ἐν Κυριακῇ ἡ τοῦ γάμου τελετή. Δύο πρὸ τοῦ γάμου ἡμέρας ἡ μνηστὴ ἐν λουτρῷ ἀποκαθαίρεται [Müller, Gr. Altert. S. 149, Θουκυδ. 2, 15, Πολυδ. 3, 43, Wachsmuth, das alte Griech. S. 85, 87, Stoll. Bilder aus dem altgrich. S. 77] καὶ οἱ τοῦ γάμου κοινωνήσοντες φίλοι ἐν ταύτῃ καλοῦνται.

Ὁ γάμος ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς νύμφης, κατ' ἀρχαῖον ἔθος, τελεῖται, τοῦ ἱερέως εὐλογοῦντος τοῦ δὲ παρανύμφου τοὺς στεφάνους ἐναλλάσσοντος. Μετὰ τὸ πέρας τῆς θρησκευτικῆς τελετῆς κρότοι πυροβόλων, βαρβαρόφωνα μουσικὰ ὄργανα, ᾄσματα καὶ χοροὶ ἐπακολουθοῦσιν, ἔνθα συνήθης εὐχὴ ἐκφράζεται «καλορίζικοι νὰ ζήσετε» ὀσπρίοις δὲ καὶ τρωγα-

λίοις τῇ νύμφῃ ραίνουσιν, ἅτινα τὴν ὑποχρέωσιν ταύτης πρὸς τὰ τῆς οἰκίας ἔργα ὑποδηλοῖ. Δύο ὥρας μετὰ τὴν θρησκευτικὴν τοῦ γάμου τελετὴν ἤτοι περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐκκινεῖ ἡ τοῦ γαμβροῦ συνοδεία μετὰ τῆς νύμφης, ἐν μέσῳ πυροβολισμῶν, μουσικῶν ὀργάνων καὶ ᾀσμάτων, ἐπὶ ἡμιόνου τῆς νύμφης καθημένης, πρὸς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν εἴσοδον δὲ αὐτῆς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ πολὺ προσέχει τὸν νοῦν ἵνα τὸν δεξιὸν αὐτῆς πόδα ἐπὶ τῆς θύρας κατευθύνει. Ἀνελθοῦσα δὲ εἰς τὸν τῆς ὑποδοχῆς ἄγεται θάλαμον (οἶκον ἄγεσθαι, δόμον ἀνάγειν) σὺν γυναικὶ θεραπαίνῃ [Stoll, Bilder des altgriech. Lebens, S. 410], ἡ ἐκ τῆς πατρῴας οἰκίας τῇ νύμφῃ προσέπεται· καὶ γὰρ ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις τοῦ γάμου οὐ πρέπον ἐστίν, εἴ τινος δέοιτο τὴν νύμφην, ἀμέσως παρὰ τοῦ νυμφίου αἰτεῖσθαι. Λαμβάνει δὲ θέσιν ἡ νύμφη ἐπὶ ἀνακλίντρου ἐν μέσῳ τοῦ γαμβροῦ καὶ τοῦ παρανύμφου ἔνθα τὰς εὐχὰς καὶ τὰ δῶρα τῶν παρὰ τοῦ γαμβροῦ κεκλημένων προσδέχεται [Stoll, Bilder aus dem altgriech Leben S. 408 ù 41?, Blümner, Leben der Griechen, S. 155] ἀνθ' ὧν τραγήματα ἑνὶ ἑκάστῳ τούτων κατανέμει, μεθ' ὃ δαψιλὴς παρατίθεται τράπεζα τοῖς κεκλημένοις (Πλούταρ. συμπόσ. Δ. γ.) ἐν ᾗ καὶ ὁ γαμβρὸς συμμετέχει, τῆς νύμφης ἐν ἰδίᾳ σὺν τῇ μητρὶ τοῦ γαμβροῦ τραπέζῃ παρακαθημένης, ὅπως καταφηνὴς αὐτῇ γένηται ὅτι κρέας οὐκ ἐδήδοκεν ἐπείπερ πιστεύεται ὅτι ὄλεθρος ἐπαπειλεῖ τὴν πενθερὰν ἐὰν ἡ νύμφη κατὰ τὴν πρώτην τοῦ γάμου ἡμέραν κρέας ἤσθιεν. Μετὰ τὸ φαγεῖν ὁτὲ μὲν ὀρχοῦνται ὁτὲ δὲ πρὸς τὸν ἦχον τῶν ἐγχωρίων ὀργάνων ᾄδουσιν· ὅθεν πᾶσα ἠχεῖ οἰκία ἔκ τε ᾀσμάτων τῶν τοῖς ἀρχαίοις «ὑμεναίων» καὶ κρότων ποδῶν ὀρχουμένων καὶ ὅπλων ὡς καθ' Ὅμηρον ἐν τοῖς γάμοις τοῦ Μενελάου ἐγένετο. (Ὁμήρ. Ὀδύσσ. Δ. 15).

Οὕτω τοίνυν ταύτην τὴν ἡμέραν μέχρι βαθείας νυκτὸς διέρχονται εὐφραινόμενοι, ὅτε ἡ νύμφη τῷ νυμφίῳ σύνευνος κατακλίνεται. Τὴν πρωίαν χορὸς παρθένων ἐπανιὼν ᾄδει ἐπίκαιρα ἐγερτήρια [Θεόκριτ. Εἰδύλ. 18, 54, Ὀλίγας δὲ μετὰ τὸν γάμον ἡμέρας οἱ γονεῖς καὶ ἐγγύτατοι τῆς νύμφης συγγε-

νεῖς ἐν τῷ τοῦ νυμφίου οἴκῳ καλοῦνται. Τῇ δὲ ἑπομένῃ ταύτης ἡμέρᾳ πρὸς τοὺς γονεῖς τῆς νύμφης. οἱ νεόνυμφοι εἰς κοινὴν εὐωχίαν προσέρχονται· τοῦτο δὲ «ἀντίγαμος» ἢ «ἐπιστρόφια» καλεῖται, ἅτε τῆς νύμφης εἰς τὸν πατρῷον οἶκον ἐπιστρεφούσης. Οἱ γάμοι τριήμερον ἐν Μάνῃ διαρκοῦντες, κατὰ Ἰανουάριον συνήθως τελοῦνται, ὅτε ἡ ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ἐργασία περαιοῦται· πολὺ δὲ προσέχουσι τὸν νοῦν ὅπως ἡ Σελήνη ἐν συνόδῳ πρὸς τὸν Ἥλιον ᾖ. [J. v. Müller, die griech. Altert. S. 148, Stoll, Bilder S. 405]. «καὶ ποιήσομέν γε τοὺς γάμους ἡμέραν ἀγαθὴν ἐπιλεξάμενοι. Κἀγώ πως ἔφην κρίνεται τὴν ἀγαθὴν ἡμέραν; Καὶ ὅς, ὅταν μὴ μικρὸν ᾖ τὸ σελήνιον· δεῖ δὲ καὶ τὸν ἀέρα εἶναι καθαρόν, αἰθρίαν λαμπράν». (Δίων Χρυσοστ. 7, 70). Ὁ μὴν Ἰανουάριος, γνωστόν ἐστιν ὅτι γαμηλιὼν ἐκαλεῖτο διὰ τὸ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὅπως καὶ νῦν τοὺς γάμους τελεῖσθαι.

Οἱ Μανιᾶται τὰς ἑαυτῶν συζύγους οὐδέποτε ἀποπέμπουσι, τούτου δὲ ἕνεκα διαζύγια παρ' αὐτοῖς πάντῃ ἄγνωστά εἰσιν. Ὅσῳ χαλεπόν ἐστι τὸν ἄνδρα τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἀποπέμψαι κατὰ τοσοῦτον καὶ ἔτι χαλεπώτερόν ἐστι ταύτην τὸν ἑαυτῆς καταλιπεῖν. Ἡ διὰ τὰς μοιχαλίδας καταγινωσκομένη τιμωρία θάνατός ἐστιν· [Blümner, Leben der Griechen S. 165]· ἐπειδὴ δὲ ἐν Μάνῃ οὐκ εἰσὶ μοιχαλίδες, μετὰ θαυμασμοῦ, ἀναφέρεται τὸ ἅπαξ ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι ἐπισυμβάν, καθ' ὃ ἄπιστος σύζυγος ὑπέστη τὸν διὰ λιθοβολισμοῦ θάνατον.

Ἡ νύμφη συνήθως μέχρι τοῦ πρώτου τοκετοῦ οἴκοι παραμένει, ἐπὶ τὰ γυναικεῖα ἔργα ἀσχολουμένη, νήθουσα, ὑφαίνουσα καὶ πᾶσαν τὴν λοιπὴν ἐν οἴκῳ ὑπηρεσίαν ἐκτελοῦσα ἐνῷ παρθένος πρότερον οὖσα ἠδύνατο, ὡς οἱ ἄνδρες, ἐν τοῖς ἀγροῖς πρὸς ἐργασίαν ἰέναι καὶ μετὰ ἀνδρῶν εὐσχημόνως ἀναστρέφεσθαι, τὰς ἀρχαίας μιμουμένη Σπαρτιάτιδας, αἵτινες οὐ μόνον φαινομηρίδες ἦσαν (J. v. Müller, griech. Altert S. 93) ἀλλὰ καὶ γυμναὶ ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἐπάλαιον.

ΑΙ ΚΗΔΕΙΑΙ

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δοξάζοντες ὅτι αἱ ψυχαὶ οὐκ ἠδύναντο εἰς τὰ Ἠλύσια πεδία εἰσιέναι, ἐπὶ ἑκατὸν ἔτη πλανώμεναι, ἐὰν τὰ σώματα αὐτῶν ἄταφα ἔμενον, πολλήν, ὡς ἦν ἑπόμενον, κατέβαλον οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τοῦ θανόντος μέριμναν περὶ τῶν ἐπικηδείων τελετῶν· οἱ δὲ ἀμελοῦντες τὸ χρέος τοῦτο κατηραμένοι ἐνομίζοντο. Ὁμοία θρησκευτικὴ πρόληψις ἐπικρατεῖ καὶ σήμερον ἔτι παρὰ τοῖς Μανιάταις, οἵτινες πιστεύουσιν ὅτι ἐὰν δὲν ἀποδοθῶσι τῷ νεκρῷ αἱ προσήκουσαι θρησκευτικαὶ διατυπώσεις ἀποδιώκεται ἐκ τοῦ παραδείσου καὶ περιπλανᾶται ὡς σκιὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐπὶ χίλια ἔτη, ὅτε πιστεύεται ὅτι συντέλεια τοῦ αἰῶνος καὶ δευτέρα τοῦ Χριστοῦ παρουσία ἐπελεύσεται, καθ' ἣν νεκροὶ καὶ ζῶντες κρινοῦνται. Κατηραμένοι δὲ νομίζονται οἱ τῆς κηδείας ἀμελοῦντες καὶ ὑπὸ τῆς τοῦ θανόντος σκιᾶς νύκτωρ διώκονται. Ὧδέ πως ἡ τοῦ νεκροῦ διευθέτησις καὶ προπομπὴ ἐκτελεῖται. Οἱ συγγενεῖς θερμοῦ ἔτι ὄντος τοῦ θνήσκοντος, συλλαμβάνουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ χείλη (συναρμόττειν, καθαιρεῖν, συγκλείειν), τάττουσιν εὐσχήμως τὰ ἄκρα, λούουσι τὸ σῶμα καὶ τοῖς καλλίστοις, ἃ κέκτηται ὁ θανὼν τῶν ἱματίων, ἐνδύουσιν, διὰ λευκοῦ δὲ ὑφάσματος (σαβάνου) περιτυλίσσουσιν αὐτόν. (J. v. Müller, griech. Altert. S. Πλάτων-Φαίδ. 118,—Ὅμηρ. Ὀδυσ. Λ. στ. 424,—Stoll, Bilder aus dem altgriech. 577,—Wachsmuth das alte Griechenland S. 108 u. 107]. Οὕτω δὲ τὸν νεκρὸν διακεκοσμημένον ἐν εὐρεῖ θαλάμῳ ἐκφέρουσιν, ἐνῷ πᾶσαι αἱ γυναῖκες περὶ αὐτὸν καθεζόμεναι γοερῶς τοῦ θρήνου ἐπιλαμβάνονται δι' αὐτοσχεδίων λίνων (μοιρολόγια) τινὰ τῶν ὁποίων ὄντως εὐφυῆ τινα ἔμπνευσιν ἐμφαίνουσιν. Ὁ Wachsmùth, (das alte Griechenland im neuen) δημοσιεύει τὸ ἑξῆς «μοιρολόγιον».

«Ἔ! Ληγορίτσα Παρασκῆ, ἂν ἦ καὶ πᾶς 'στὴν κάτω Γῆ,
καὶ 'δῆς τὸν Σκυλακόγιαννι, νὰ τοῦ τὰ εἰπῆς τὰ ἅπαντα:
(Ὅτι) Κρούετ' ἡ μάνδρα (τὸ τεῖχος) κι' ὁ λουλᾶς (πύργος)
(Ποῦ εἶναι 'σὰν) τὸ κάστρο τῆς Μονεμβασιᾶς.
Τὸ κρούει ὁ Βαβουλόλιας κι' ὁ Διακονοδικέακας»...

Τηλικοῦτοι δὲ κοπετοὶ ὑπὸ γυναικῶν συνήθως συμβαίνουσιν ὥστε αὐτάς, ὡς τὰ πολλὰ ἀσθενεῖς γίγνεσθαι· καὶ γὰρ τὴν μὲν κεφαλὴν καὶ τὰ στέρνα καὶ τοὺς μηροὺς τύπτουσιν, τὰς παρειὰς τοῖς ὄνυξιν ἀμύσσουσι τὰς τῆς κεφαλῆς τρίχας ἐκτίλουσιν. Εἰσὶ δὲ πρὸς ταῖς προσηκούσαις καὶ ξέναι πολλαὶ τὸ πεντηκοστὸν ὑπερβᾶσαι ἔτος (J. v. Müller, die griech. Altert. S. 214 u. 220), αἵτινες ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τοὺς θανόντας αὐτῶν οἰκείους θρηνοῦσι, πολλὰς πρὸς αὐτοὺς ἐν τῷ Αἴδῃ παραγγελίας καταπέμποντες, ὡς καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τάνῦν ποιοῦσιν. Stoll, Bilder.... S. 473].

Ἐπὶ εἴκοσι ἢ καὶ πλείονας ὥρας ὁ νεκρὸς ἐν τῇ οἰκίᾳ κατακείμενος θρηνεῖται ἐφ' ὅσον ἡμέρα ᾖ. τὴν πᾶσαν δὲ νύκτα ἐν ἀγρυπνίᾳ καὶ σιγῇ παρὰ τῶν οἰκείων φυλάττεται· ἀκολούθως ἐν συνοδείᾳ εἰς τὸν ναὸν ἐκφέρεται, ἔνθα ψάλλεται ἡ νεκρικὴ ἀκολουθία καὶ μετὰ τοῦτο εἰς τὸ νεκροταφεῖον κομίζεται (ἐκκομιδὴ, ἐκφορὰ) [Πλούταρ. Τιμολ. 39,—Πλάτ. νόμ. 947]. Κατὰ τὴν ἐκφορὰν ἡγεῖται ὁ ἱερὸς κλῆρος, μετὰ τοῦτον οἱ συγγενεῖς τοῦ θανόντος, τούτοις δὲ οἱ φέροντες τὸν νεκρὸν ἕπονται καὶ τέλος αἱ γυναῖκες γοεροὺς ἐκπέμπουσαι θρήνους. Θάπτεται δὲ ὁ νεκρὸς ἐν τῷ κοιμητηρίῳ, ὅπερ συνήθως ἐντὸς τῆς πόλεως ἐν δημοσίᾳ ὁδῷ κεῖται [Stoll, Bilder aus dem altgrich. Leben, S. 473,— J. v. Müller die griech. Altert. S. 221]. Ἐὰν ὁ νεκρὸς ἔθανεν ὑπ' ἐχθρῶν βληθεὶς, ἔθος ἐστὶ τῆς νεκρικῆς πομπῆς ἡγεῖσθαι συγγενῆ τοῦ θανόντος ἔνοπλον, ὅπερ τὴν ταχεῖαν ἐκδίκησιν ὑποδηλοῖ (θὰ πάρῃ τὸ αἷμά του πίσω), J. v. Müller, die griech. Altert. S. 220]. Τηροῦσι δὲ τὸν πώγωνα καὶ τὰς τῆς κεφαλῆς τρίχας μέχρις οὗ ἐκδίκησιν λήψονται. Θάπτεται δὲ ὁ νεκρὸς τὸ πρόσωπον πρὸς ἀνατολὰς ἔχων ἐστραμμένον σὺν αὐτοῖς τοῖς ἱματίοις καὶ ὅσοις κοσμήμασι περιβάλλεται [Στράβ. 8, 6, 2, 3,—Ἐντὸς ἀρχαίων τάφων ἀνευρέθησαν πάμπολλα ἀγγεῖα, ἅτινα μετὰ τῶν νεκρῶν συνεθάπτοντο. Ἐν ἑνὶ μόνον τάφῳ ἀνευρέθησαν περὶ τὰ ἑκατὸν τοιαῦτα. Ἐπὰν δ' ὁ τάφος χώματος πληρωθῇ καὶ ἐπὶ τούτῳ λίθοις ἐπισωρευθῶσιν, ὑδρία πλήρης ὕδατος ἐπὶ τούτων θραυομένη ἐναποτίθεται. Οἱ τὸν νεκρὸν συνοδεύοντες, ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ αὖθις ἐπανιόντες, πρὸ τῆς ἔξω θύρας πρὶν εἰσελθεῖν τὰς χεῖ-

ρας δεῖ ἀπονίπτεσθαι, τοῦθ' ὅπερ παρ' ἀρχαίοις «λούεσθαι ἀπὸ τοῦ νεκροῦ» ἐκαλεῖτο [Müller, gr. Altert. S. 222, 215, 218,—Πολυδ. ὀνομ. 8,65.

Τὴν ἑσπέραν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θανόντος πρὸς παραμυθίαν τῶν οἰκείων τράπεζα παρατίθεται ἧς πᾶς φίλος συμμετασχεῖν δύναται κομίζων σὺν ἑαυτῷ ἄρτον, ἄρτυμα καὶ φιάλην οἴνου. Διαρκοῦντος τοῦ γεύματος μόνη ὁμιλία περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ θανόντος γίγνεται. (Λουκιαν. περὶ πένθ. 9, 3, 24). Τῇ ἐπαύριον συγγενεῖς τῷ θανόντι γυναῖκες ἐν τῷ τάφῳ παραγενόμεναι, ἄνθη καὶ θυμίαμα κομίζουσιν, ἅπερ ἐπὶ τοῦ τάφου τιθεῖσαι ἐφ' ἱκανὴν ὥραν τοὺς τῆς χθὲς θρήνους καὶ κοπετοὺς ἐπαναλαμβάνουσιν [Εὐαγγέλ. κατὰ Ἰωάν. κεφ. 20. κατὰ Μάρκ. κεφ. 16, κατὰ Λουκᾶν κεφ. 21, κατὰ Ματθ. κεφ. 28]. Αἱ ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ θανόντος θρησκευτικαὶ λειτουργίαι τελοῦνται τὴν τρίτην, ἐνάτην, τεσσαρακοστὴν [J. v. Müller, die Gri. Alt. S. 219, Stoll, Bilder... S. 478], τὴν τελευταίαν τοῦ ἕκτου καὶ δωδεκάτου μηνὸς ἡμέραν καὶ μετὰ τριῶν ἐτῶν ἀπὸ τῆς θανῆς πάροδον, ὅτε καὶ ἡ ἐκταφὴ καὶ ἀνακομιδὴ τῶν ὀστῶν εἰς τὴν κοινὴν τῶν τεθνεώτων ὀστεοθήκην γίνεται, ἐντὸς ἰδίας κάλπης ἐκ ξύλου ἐναποτεθειμένων [Wachsmuth, das altegriech... S. 124].

Συνήθης τῶν Μανιατῶν τρόποι τοῦ ἐκφράζειν τὴν ἑαυτῶν λύπην οἱ ἀκόλουθοί εἰσιν. Τῶν συνήθων ἀπεκδυόμενοι ἐνδυμάτων μέλανα ἢ φαιὰ ἀμφιέννυνται· τὸν πώγωνα δὲ καὶ τὴν κόμην ἐπὶ ἓν ἔτος οὐ κείρουσιν· ἐπὶ μακρὸν δὲ χρόνον τῶν συμποσίων καὶ διασκεδάσεων ἀπέχουσιν. Ἐξιόντες τοῦ ἑαυτῶν οἴκου κεκαλυμμένην ἔχουσι τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον, κατὰ δὲ τὰς πρώτας τῆς θανῆς ἡμέρας διηνεκῶς τὰ στήθη καὶ τοὺς μηροὺς αὐτῶν τύπτουσι, πένθιμα ᾄδοντες «μοιρολόγια» (ἰαλέμους), ὡς τοὺς τῶν ἀρχαίων ὀλοφυρμοὺς καὶ λίνους (Stoll, altgriech. Leben S. 473,

Ἐπειδὴ δὲ ὁ θάνατος λέξις ἀπαισία ἐστίν, εὔφημα συνήθως ὀνόματα πρὸς δήλωσιν αὐτοῦ χρῶνται. Ὁ «μακαρίτης, τὸν ἐπῆρε ὁ Θεός, μᾶς ἄφησε χρόνους», καὶ τὰ παρόμοια, ἅτινα πρὸς τὰ τῶν ἀρχαίων «ἀπογίνεσθαι, οἴχεσθαι, οἱ οἰχόμενοι» παρεμφερῆ εἰσιν.

Η ΜΑΝΤΕΙΑ

Ἡ μαντεία διαιρεῖται ὑπὸ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους εἰς ἄτεχνον καὶ τεχνικήν. Ἄτεχνοι μάντεις ἐκαλοῦντο ὅσοι προέλεγον μέλλοντα ἐξ ἐμπνεύσεως· τεχνικοὶ δὲ ὅσοι ἐκ διαφόρων ἐξωτερικῶν παρατηρήσεων ἐξῆγον προφητικὰ συμπεράσματα.

Οἱ Μανιᾶται πλείστας τῶν παραδόξων τούτων μαντικῶν προρρήσεων διαφυλαξάμενοι ἐν πεποιθήσει ταύτας ἀπεκδέχονται. Δεξιᾷ ἢ ἀριστερᾷ τῶν ὀρνίθων πτῆσις ἢ οἱ τούτων κρωγμοὶ αἴσια ἢ ἀπαίσια ὑποδηλοῦσιν· ἡγοῦνται γὰρ οἱ Μανιᾶται τὰς τοιαύτας κινήσεις θείᾳ δυνάμει γίγνεσθαι. Γλαυκὸς ἐπὶ οἰκίας κρωζούσης θάνατος ἐν αὐτῇ προαγγέλλεται. (Wachsmuth, das alt Griech. S. 106). Θάνατον ὡσαύτως προαγγέλλουσι καὶ αἱ κλαυθμώδεις κυνὸς ὑλακαί. Ὁ παρὰ φύσιν κοκκυσμὸς ἀλεκτορίδος ἀπαίσιος οἰωνὸς ὑπολαμβάνεται. (Ξενοφ. ἀπομν. 1, 1, 3,—Δίων Κάσσιος 64, 6). Τὰ πρὸς ἀνατολὰς ἀναφαινόμενα τυχὸν σημεῖα αἴσια νομίζονται τὰ δὲ πρὸς δυσμὰς ἀπαίσια· καὶ τοῦτο διότι καὶ οἱ νῦν καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον ὅτι ἐκ τῆς ἀνατολῆς ἀπορρέει ἡ μεγάλη ἀρχὴ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς θερμότητος τῆς ζωογονούσης τὸν κοσμον.

Καὶ ἐπὶ τῶν μετεωρολογικῶν φαινομένων διάφοροι προλήψεις παρὰ τοῖς νῦν Μανιάταις εἰσίν Αἱ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης ἐκλείψεις καὶ αἱ ἀστραπαὶ ἀπαίσιοί εἰσιν, ἐν ᾧ τοὐναντίον οἱ σεισμοὶ καὶ αἱ ἐκ δεξιῶν βρονταὶ ὡς καλὸς οἰωνὸς παρὰ τοῖς Μανιάταις θεωρεῖται (Ξενοφ. ἑλλ. Βιβ. Δ.). Οἱ ὄνειροι καθ᾽ οὓς τὰ μέλλοντα δι᾽ ἀλληγοριῶν ἀποκαλύπτονται, εἰσὶν ἐκ πάντων αἱ ἀσφαλέστεροι ἐνδείξεις τῶν μελλόντων γενήσεσθαι παρὰ τοῖς Μανιάταις, οἵτινες καθ᾽ ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ὡς ἄριστοι ἑρμηνευταὶ ἢ ὀνειροκριταὶ φημίζονται. Γνωστὸν τυγχάνει ἐκ τοῦ Ὁμήρου τὸ ὄνειρον τοῦ Ἀγαμέμνονος, καθ᾽ ὃ θεός τις, ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ Νέστορος παραγγέλλει αὐτῷ μάχην πρὸς τοὺς Τρῶας συνάπτειν. Ἑκάβη εἶδε κατ᾽ ὄναρ ὅτι δαυλὸν πεπυρακτωμένον συνέλαβε. Καῖσαρ ὅτι μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ κατεκλίθη, ὅπερ ἐσήμαινεν ὅτι κύριος τῆς (μητρὸς) γῆς, γενήσεται. Πιστεύουσιν

ὡσαύτως οἱ Μανιᾶται ἐπὶ τῶν ὁραμάτων, καθ᾽ ἃ παρίστανται ἀκριβῶς ἐν ὕπνῳ τὰ συμβησόμενα καθ᾽ ὃν τρόπον γενήσεσθαι ἔμελλον. Ὁ μέγας Ἀλέξανδρος προέγνω δι᾽ ὁράματος ὅτι αὐτὸν Κάσσανδρος δολοφονῆσαι ἔμελλεν.

Μεγάλην ἐπίσης σημασίαν ἀποδίδουσιν οἱ Μανιᾶται εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ σώματος σημεῖα, οἷον οἱ πανικοὶ φόβοι (ὀνομάζονται οὕτω ὡς ἀποδιδόμενοι εἰς τὸν Πᾶνα), οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας, τῶν ὀφθαλμῶν [Becker, Charicles 1. B. S. 352. —Θεόκριτ. 3, 37. «Ἄλλεταί μου ὁ δεξιὸς ὀφθαλμός.»] δόξῃ τῇ ἀρχαίᾳ καλὸν ἢ κακὸν καὶ νῦν οἱ Μανιᾶται διὰ τούτων ὑπαινίττονται. Ὤτων βόμβοι δηλοῦσιν ὅτι μακρὰν ἀπόντες φίλοι τούτων μέμνηνται· ἔτι δὲ αἰφνιδία λυχνίας τινὸς ἀναλαμπή, εἰκόνος πτῶσις, γέννησις τέρατος, συνάντησις μεθ᾽ ἱερέως, αἰθίοπος, ὄφεως, ἢ λαγωοῦ ἀπαίσια παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, δυσάντητα, δυσοιώνιστα καὶ ἀποτρόπαια θεάματα ἐκαλοῦντο.

Ἐπίσης ἀπαίσια ὀνόματα δι᾽ εὐφήμων προσαγορεύουσι λέξεων οἱ νῦν Μανιᾶται οἷον «καλομοίρας», τὰ κακοποιὰ δαιμόνια (νεράϊδας), ὡς οἱ ἀρχαῖοι Εὐμενίδας ἢ Σεμνὰς θεὰς τὰς Ἐρινύας ἐκάλουν. Πταρμὸς ἐν συνομιλίᾳ ἐπερχόμενος ἐπιβεβαίωσιν τῶν λεγομένων δηλοῖ, προσφωνοῦσι δὲ «γειά σου κι᾽ ἀλήθεια λέγω». Ξενοφῶν ἐν Κύρ. ἀναβ. III, 2, 9 λέγει «σὺν τοῖς θεοῖς πολλαὶ ἡμῖν καὶ καλαὶ ἐλπίδες εἰσὶ σωτηρίας. Τοῦτο δὲ λέγοντος αὐτοῦ πτάρνυταί τις, ἀκούσαντες δὲ οἱ στρατιῶται πάντες μιᾷ ὁρμῇ προσεκύνησαν τὸν θεὸν καὶ Ξενοφῶν εἶπε δοκεῖ μοι . . . οἰωνὸς τοῦ Διὸς τοῦ σωτῆρος ἐφάνη» Πλούτ. βίος Θεμ. 13,— Θεόκρ. Εἰδύλ. 7, 96 καὶ 18, 16). Παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἔθος ἐστιν, ὅτε τις ἐπτάρνυτο λέγειν αὐτῷ «ζῆθι» ἢ «Ζεὺς σῶσον», ἐπεί, ὡς καὶ νῦν, τὸν πταρμὸν ἀσθενείας προάγγελον ἐνόμιζον. Ὁσάκις κακὸν οἰωνὸν ὁρῶσι, τρὶς ἐπὶ τοῦ ἑαυτῶν κόλπου πτύουσιν· ἐὰν δὲ ὁ οἰωνὸς οὗτος ἔμψυχόν τι ἐστὶ κτείνουσιν αὐτό. Τὰ αὐτὰ δυνάμεθα καὶ περὶ τῶν αἰσίων ἢ ἀποφράδων ἡμερῶν λέγειν, γνωστοῦ ὄντος ὅτι καθ᾽ ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα και παρὰ πλείστοις τῶν ξένων ἡ αὐτὴ ὡς καὶ πάλαι δεισιμονία ὑφίσταται.

Οἵαν δύναμιν ἐπιστεύετο ὅτι εἶχε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ

γοητεία, ἡ μαγγανεία ἢ φαρμακεία, τοιαύτην καὶ παρὰ τοῖς νῦν Μανιάταις ἡ μαγεία (Δημοσθ. κατὰ Ἀριστογ. 993, 794. Εὐστάθ. ἐν Ὁμήρ. Ἰλιάδι Λ. 740 καὶ Ὀδύσσ. Λ. 260]. Οἱ ἐν τῇ ἀρχαιότητι πάμπολλοι ἀγύρται, οἵτινες τὸ πλῆθος ἔπειθον, ὅτι θεία ἐνείη αὐτοῖς δύναμις, κατέλιπον ἐν Μάνῃ τοὺς ἑαυτῶν ἀπογόνους, οἵτινες τὸ πλεῖστον γραῖαί εἰσιν, εἰς ἃς οἱ ἰατρικῆς βοηθείας δεόμενοι προσφεύγουσι τὴν σοφίαν αὐτῶν ἐπικαλούμενοι, καρτερικῶς δὲ τὰ ὑπὸ τούτων κελευόμενα προσδέχονται. Γυναῖκες, φερ' εἰπεῖν, ὑπὸ ὠδίνης τοκετοῦ κατεχόμεναι τὰς γραίας ταύτας μεταπέμπονται· παρθένοι δὲ τὸ μέλλον καὶ τὸν μελλόνυμφον αὐτῶν μαντεῦσαι βουλόμεναι χρήματα αὐταῖς πρὸς τοῦτο οὐκ ὀλίγα παρέχουσιν. Οἱ δὲ ἔναγχος γήμαντες καὶ ἀτόνως σὺν τῇ ἀλόχῳ ἤδη ἔχοντες εἰς τὰς τούτων μαγγανίας προσφεύγουσιν ἐπεί περ ἀπόδεμα τοῦτο οἴονται ὑπ' ἐχθροῦ γενόμενον (Πλάτ. νομ. ια 993,— Κοραῆ ἄτακτα, τόμ. 4 σελ. 94,—Wachsmuth, alte Griech. S. 103,— Κουροπλάτου, περιηγήσεις νέου Ἀναχάρσιδος, τόμ. 3, σελ. 241,— Χ. Πούλιου, καταγωγὴ τῶν Ἑλλήνων σελ. 53]. Ἔστι δὲ ἀπόδεμα εἶδός τι βασκανίας, ἧς τὴν ἐπενέργειαν καὶ τὸ πάλαι ἐπίστευον. (Βενιζέλος, ἰδιωτ. βίος τῶν ἀρχ. ἑλλήνων σελ. 114). Ἐπειδὴ τὰ βρέφη πολλὰ τῇ βασκανίᾳ ὑπόκεινται, θαλάσσιά τινα ὄστρακα τῷ τραχήλῳ αὐτοῖς ἀναρτῶσιν ὡς ἀπαγωγὰ (προβασκάνια) νομιζόμενα. Ἡγοῦνται γὰρ ἀνθρώποις ὑπάρχειν, ὧν τὸ βλέμμα ἐπιβλαβὲς καὶ ἔστιν ὅτε θανάτου πρόξενον, οἷς ἂν ὁρῶσι γίγνεται. «Βασκανεῖ τῷ ὀφθαλμῷ αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. (Ἐκκλησιαστ., Κοραῆς, τόμ. 5, σελ. 51,— Διονύσ. περιηγ. 724, — Ἀριστοτ. «διατί πήγανον φάρμακον βασκανίας εἶναι». Πλούταρχ. Σύλλ. 29, καὶ Κάμιλ. 21. Ἵνα δὲ πᾶς κίνδυνος ἐκ βασκανίας ἐπικείμενος ἐκλείψει, πτύουσι τὸ βρέφος ἐκφωνοῦντες «νὰ μὴ βασκαθῇ». «Ὡς μὴ βασκανθῶ τρὶς εἰς τὸν ἐμὸν ἔπτυσα κόλπον ταῦτα γὰρ γραῖά με ἐξεδίδαξεν. (Αἰλιαν. ποικ. ἱστορ. 1,15).

Ἐν Ἐρλάγγῃ, τῇ 10 Μαΐου, 1893.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ Μ. ΠΕΤΡΕΑΣ

ΕΡΓΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ Σ. Μ. ΠΕΤΡΕΑ

ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ, ΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΩΝ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ.

---

1) **Ἑλληνικὴ Χρηστομάθεια** (τόμος ά.) μετὰ σχολίων.

2) **Κατάλογος ἀνωμάλων Ῥημάτων καὶ Ὀνομάτων**, ἐν οἷς μόνον οἱ παρ' ἀττικοῖς εὔχρηστοι τύποι ἀναγράφονται.

3) **Ἐγχειρίδιον Λογαρίθμων** κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Lalante.

4) **Ἀριθμητικὰ Προβλήματα** μετὰ ὑποδειγματικῶν λύσεων.

5) **Στοιχειώδης φυσικὴ καὶ πολιτικὴ Γεωγραφία.**